

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Rozvod a jeho důsledky na osobnostní rozvoj dítěte

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
doc. PhDr. Zlatica Bakošová, Ph.D.

Vypracovala:
Svatava Bíziková

Brno 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Rozvod a jeho důsledky na osobnostní rozvoj dítěte“ zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.

Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.

V Brně dne 22. 4. 2011

.....

Podpis

Poděkování

Děkuji paní doc. PhDr. Zlatici Bakošové, Ph.D. za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce.

Také bych chtěla poděkovat svým kolegům z Krizového centra pro děti a dospívající v Brně za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytli při zpracování mé bakalářské práce.

Svatava Bíziková

OBSAH

Úvod	2
1. TEORETICKÁ ČÁST	4
1.1 Vymezení základních pojmů použitých v bakalářské práci	4
1.2 Přehled problematiky v literatuře	5
1.3 Funkční rodina a její význam	8
2. Dysfunkční rodina a její charakteristika	12
2.1 Formy dysfunkční rodiny	13
2.2 Příčiny a důsledky neplnění funkcí rodiny	15
3. Rozvod a jeho důsledky pro děti	18
3.1 Děti v předrozvodové a porozvodové situaci	19
3.2 Pomoc dětem a jejich rodinám v předrozvodové situaci	23
3.3 Pomoc dětem a jejich rodinám v porozvodové situaci	24
3.3.1 Státní forma institucionalizované formy pomoci	25
3.3.2 Nestátní forma institucionalizované pomoci	27
3.3.3 Specifika sociální a výchovné práce s dětmi a rodinami	28
4. EMPIRICKÁ ČÁST	31
4.1 Cíl, úlohy, hypotézy průzkumu	31
4.2 Metody a metodika průzkumu	32
4.3 Průzkumný vzorek	33
4.4 Analýza a interpretace zjištěných údajů	38
4.5 Závěry a zevšeobecnění pro praxi	42
Závěr	45
Resumé	47
Anotace	48
Seznam použité literatury	50

ÚVOD

Bakalářská práce je zaměřena na problematiku rozvodu a jeho vlivu na osobnostní rozvoj dítěte. Největší obava všech rozvádějících se rodičů je spojena s otázkou, zda jejich rozchod dětem neublíží. Rozvodovou situaci doprovází řada dlouhodobě bolestivých pocitů, vypořádat se s nimi je pro všechny členy rodiny těžké. Děti probíhajícím změnám nerozumí a bojí se, co se s nimi stane. Rodiče si často neuvědomují, že se i děti bojí o rodiče. U většiny rodičů se k jejich osobním problémům přidává i pocit viny za tento stav, nevědí, jak mají svým dětem pomoci. Rozvádějící se rodiče potřebují rady a informace od odborníků, aby si lépe dokázali poradit s problémy, které především dětem rozvod přináší.

K napsání této práce mě motivovala moje profese. Několik let pracuji jako sociální pracovníce v Krizovém centru pro děti a dospívající, zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Ve své praxi jsem se setkala s mnoha rodiči, řešícími svou složitou rozvodovou situaci, která především negativně zasáhla jejich nezletilé děti.

Cílem předkládané práce tedy bylo proniknout do rozvodové problematiky a zjistit, jaké jsou důsledky rozvodu rodičů na osobnostní rozvoj dítěte. Snažila jsem se pomocí odborné literatury zachytit následky rozvodu jak pro rodiče, tak pro jejich děti. V první, z celkově tří kapitol bakalářské práce jsem se pokusila zdůraznit význam a nezastupitelnou roli funkční rodiny. Druhá kapitola se zabývá rodinou dysfunkční, její charakteristikou a formami. Poukazuje na příčiny a důsledky neplnění funkcí rodiny. Kapitola třetí je zaměřena na rozvod a jeho důsledky pro děti. Vypovídá o reakci dětí na předrozvodovou situaci, vlastní rozvod i situaci porozvodovou. Zaměřila jsem se i na formy státní a nestátní institucionalizované pomoci rodinám a dětem v této pro ně složité době. Zmínila jsem se i o specifikách sociální a výchovné práce s dětmi a rodinami.

Empirickou část jsem zpracovala prostřednictvím kvantitativního výzkumu -případové studie. Průzkum tvořily dvě rodiny rozvedených rodičů s nezletilými dětmi. Tyto rodiny byly značně poznamenány rozvodem, nedokázaly svou těžkou životní situaci řešit a vyhledaly pomoc u odborníků Krizového centra pro děti a dospívající.

Při zpracování všech údajů jsem si uvědomila, že je opravdu velmi těžké pro dítě se vyrovnat s rozvodem rodičů a také, jak je důležité, v mnoha případech vyhledat pomoc u odborníků.

1. TEORETICKÁ ČÁST

1.1 Vymezení základních pojmů použitých v bakalářské práci

Dítě: *Dítětem se rozumí každá lidská bytost mladší osmnácti let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve (sdělení FMZV č. 104/1991 Sb., o Úmluvě o právech dítěte)*

Manželství: *Manželství je trvalé společenství muže a ženy založené zákonem stanoveným způsobem. Hlavním účelem manželství nezaložení rodiny a řádná výchova dětí (zákon č.94/1963 Sb. o rodině).*

Rodina: *Rodina je původní a nejdůležitější sociální skupina a instituce, je základním článkem sociální struktury i základní ekonomickou jednotkou. Vzniká soužitím zpravidla dvou lidí opačného pohlaví za účelem založení rodiny a výchovy dětí. Rodina je pro dítě nenahraditelná.*

Funkční rodina: Je taková rodina, která dokáže plnit své základní funkce. Je v ní zajištěn dobrý vývoj dítěte a jeho prospěch.

Dysfunkční rodina: V rodině se vyskytují vážné poruchy některých nebo všech funkcí, které ohrožují nebo poškozují rodinu jako celek a zvláště pak je ohrožen vývoj a prospěch dítěte. Tyto poruchy již rodina není schopna zvládnout sama, je nutná institucionální pomoc.

Rodinné prostředí: *„ Je prvním a základním prostředím člověka, které zároveň odráží problémy doby. Organizace rodinného života je sociologickým modelem dané kultury a vztahy mezi manželi, mezi rodiči a dětmi i mezi sourozenci navzájem do značné míry vyjadřují zvláštnosti dané třídy, kultury, doby, tradice a rasy“. (Kohoutek a kolektiv, 1998, s. 106)*

Rozvod: *„ Je formálně právním ukončením manželského vztahu dvou jedinců, krajním řešením v procesu rozvratu manželství. Rozvod na rozdíl od rozvratu manželství je deklarován, a to tím, že je podán návrh na rozvod, že proběhne rozvodové řízení a do celého děje, který byl předtím pouze součástí rodinného života, vstupují úřední instituce – soudy, právníci, OSPOD.“ (Matějček, Dytrych, 1994, s. 134)*

1.2 Přehled problematiky v literatuře

E. Bakalář a kol. – Rozvodová tematika a moderní psychologie, 2006:

Kolektiv autorů se v knize zabývá rozvodovou a porozvodovou problematikou. Dlouholetá zkušenost autorů z práce s rodiči hlavně v porozvodovém období umožnila do knihy zařadit řadu konkrétních příkladů a kazuistik.

Z. Bakošová – Sociálna pedagogika ako životná pomoc, 2008:

Autorka patří k současným předním představitelům slovenské sociální pedagogiky. Publikace seznamuje čtenáře s posláním sociální pedagogiky jako životní pomoci dětem, mládeži, ale i celé rodině, nacházejících se v různých problémových a krizových situacích. Zabývá se také prevencí sociálně patologických jevů ve škole, v rodině i v širším sociálním prostředí. Orientuje se i na závažné sociální problémy ve společnosti.

M. Hrušáková – Manželství a paragrafy, 2000:

Publikace podává ucelený přehled nejdůležitějších právních následků, jak se s nimi můžeme každodenně setkat. Poukazuje na to, že manželství je i vztahem právním, že se vznikem manželství je přímo ze zákona spojen vznik obsáhlého komplexu právních vztahů

S. Kratochvíl – Manželská terapie, 1992:

Tato kniha podává informace o možnostech léčebného působení na poruchy manželského soužití. První kapitola se zabývá přehledem současných koncepcí manželské terapie, autor vysvětlil pojem manželská terapie a popsal jednotlivé druhy. Ve druhé kapitole charakterizuje komunikaci mezi partnery a poskytuje návody na její zlepšení. Třetí kapitola je věnována základním typům problémů v manželství a jejich řešení. Čtvrtá kapitola popisuje organizaci a taktiku manželské terapie. V poslední kapitole najdeme výsledky výzkumů z oblasti manželské terapie.

Z. Matějček – Rodiče a děti, 1986:

V této knížce shrnuje autor všechny své zkušenosti a názory na praktické otázky výchovy dětí. Publikace je určena především mladým rodičům, ale také prarodičům, vychovatelům a pedagogům, zkrátka všem, kteří chtějí prostřednictvím dětského světa porozumět světu a životu vůbec. Autor nabízí řešení nejrůznějších výchovných situací., poukazuje na problémy, s nimiž se setkává každá rodina. Publikace obsahuje i obrázky, které kreslily děti.

Z. Matějček – Dítě a rodina v psychologickém poradenství, 1992:

Tato kniha vychází z mnohaleté praxe autora v dětském psychologickém poradenství. Svě bohaté zkušenosti shrnul do osmi kapitol, které se zabývají řešením problémů jak dětí, tak i celé rodiny. Uvádí zde i některé individuální případy ze své praxe.

Z. Matějček, Z. Dytrych - Děti, rodina a stres, 1994:

V publikaci našich dvou odborníků lze nalézt doporučení, jak předcházet nepřiměřené psychické zátěži u dětí. V publikaci jako ilustrace byly použity kresby dětí, které navštěvovaly Laboratoř pro výzkum rodiny.

Z. Matějček, Z. Dytrych – Krizové situace v rodině očima dítěte, 2002:

Není možné, aby rodiče a dítě chápali složitější rodinné situace stejně. Publikace ukazuje, jak je možné zbavit dítě zbytečných traumat, která vznikají nesprávným hodnocením citlivosti dítěte vůči určitým situacím v rodině. Publikace se pokouší dát rodičům rady a návod, jak reakcím dítěte lépe porozumět, jak je zvládnout.

O. Matoušek, H. Pazlarová - Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny, 2010: Publikace seznamuje se změnami podoby rodiny, se současnými názory na rodičovství, partnerství, jak se mění podoba rodiny v naší civilizaci. Zabývá se především hodnocením rodin, ve kterých může být dítě ohroženo špatným zacházením ze strany rodičů nebo jiných blízkých osob.

J. Prekopova, CH. Schweizerová – Děti jsou hosté, kteří hledají cestu, 2003:

Do této knihy shrnuly své dlouholeté zkušenosti dětská psychologička s dětskou lékařkou. Je určena všem rodičům, kteří chtějí ze svých dětí vychovat osobnosti s optimistickým životním postojem a schopností milovat. V knize jsou uvedeny

konkrétní příklady z každodenního života, na kterých autorky ukazují, jak mohou rodiče doprovázet své děti na jejich cestě k dospělosti.

H. Smith – Děti a rozvod, 2004:

Autorka je zkušená britská sociální pracovníce. V knize nabízí řadu informací a podnětů, které mohou pomoci rodičům a jejich dětem zvládnout rozvodovou situaci. Hlavním cílem knihy je pomoci rodičům lépe porozumět potřebám dětí a jejich emocím v obtížných situacích, které přináší rozpad rodiny.

E. Teyber - Děti a rozvod, 2007:

V této knize s podtitulem Jak pomoci dětem vyrovnat se s rozvodem rodičů poskytuje autor konkrétní informace a postřehy spojené s tematikou rozvodu. V publikaci najdeme řadu modelových rozhovorů a postřehů autora, který je manželským poradcem a zároveň klinickým psychologem.

R.A. Warshak - Revoluce v porozvodové péči o děti, 1999:

Autor je americký psycholog specializovaný na porozvodovou péči o děti. V knize ukazuje, že mnohé z rozvodových a porozvodových potíží často vyplývá ze způsobů, jakými jsou dnes rozvody běžně praktikovány. Nabízí nový přístup k rozvodům, ve kterém je dána dosud nebývalá priorita potřebám dětí.

R.A. Warshak – Rozvodové jedy, 2003:

Tato kniha poskytuje rady a strategie, jak si s dětmi po rozvodu manželství uchovat, případně znovu vybudovat láskyplný vztah. Poskytuje také návod, jak umožnit, aby si děti udržely lásku a respekt k oběma rodičům, kteří se po rozvodu manželství nerespektují. Autor odhaluje typické znaky zavržení, ukazuje, jak a proč rodiče své děti manipulují.

Odborná literatura, kterou jsem použila při zpracování bakalářské práce, se zabývá především problematikou manželství, rodiny, rozvodu. Převážná většina zkušených autorů, pracujících s rodinou i s dětmi v období před rozvodem, během rozvodu i po rozvodu poskytují ve svých knihách praktické návody a rady, které mohou pomoci rodičům a jejich dětem zvládnout tuto obtížnou životní situaci. Pro vypracování mé bakalářské práce měla velký význam publikace současné přední

představitelky sociální pedagogiky na Slovensku Bakošové „Sociální pedagogika ako životná pomoc“, a to především třetí kapitola, v níž autorka charakterizuje rodinu, její typologii a možnosti sociálně pedagogické pomoci z pohledu sociálního pedagoga.

1.3 Funkční rodina a její význam

„Funkce rodiny se vyvíjí v souvislosti se společenskými změnami a proměnou kulturních faktorů, které ovlivňují postavení rodiny ve společnosti i vztahy uvnitř rodiny. Moderní rodina pozbyla některé ze svých dřívějších funkcí. Jiné funkce pouze ztratily, popř. získaly na důležitosti „(Černá, 2001, s. 19).

Funkční rodina zajišťuje mnoho činností – zabezpečuje své členy hmotně, pečuje o jejich zdraví, výživu a kulturní návyky, vytváří specifické socializační a výchovné prostředí pro děti, předává jim kulturní dědictví, vštěpuje jim morální postoje, ovlivňuje je, usměrňuje, podporuje a chrání. (Kraus, Poláčková, 2001, s. 79)

Rodina plní více funkcí, mezi které patří:

1. *biologicko – reprodukční*
2. *ekonomicko – zabezpečovací*
3. *emocionální*
4. *socializačně - výchovná*

1. biologicko – reprodukční

Zabezpečuje udržení života početím a porozením nového člověka. Nejde jen o to přivést dítě na svět, ale zabezpečit mu všechny potřebné podmínky pro život a pro jeho další vývoj.

2. ekonomicko - zabezpečovací

Souvisí se změnami ve společnosti, jedná se vlastně o hmotné zabezpečení (bydlení, strava, ošacení, hygiena, vedení domácnosti). Změnami ve společnosti trpí především mladé rodiny, pro které je například velkým problémem opatřit si vlastní bydlení. I přesto, že funguje systém sociálních podpor, jsou tyto rodiny závislé na své původní rodině.

3. emocionální

V této oblasti je rodina jedinečná a nezastupitelná a naopak, pokud je rodina dysfunkční, je právě tato oblast nejvíce zraňující. Rodina poskytuje všem svým členům uspokojení řady potřeb. Mezi jinými potřeby podpory, pomoci a přijetí, potřeby společných rituálů, společných plánů apod. (Černá, 2001, s. 20)

4. socializačně – výchovná

Rodina poskytuje dítěti základní orientaci v okolním světě. Funguje jako regulátor nežádoucích činností. Specifická dynamika probíhající v rodině tvoří zcela jedinečné prostředí pro formování postojů ke světu, blízkému okolí a sobě samému. Vytváří též hodnotové orientace, tvoří základ pro formování vlastního já, koncepci vlastního života (Černá, 2001, s. 20)

Proto, aby rodina plnila uvedené funkce je třeba přítomnosti všech jejích členů. Vzhledem k dítěti tedy hlavně obou rodičů. Je všeobecně známo, že absence jednoho z rodičů je pro sociální i emocionální vývoj dítěte velmi škodlivá a snad ani nemůže projít bez následků (Černá, 2001, s. 20).

Původní komplex funkcí rodiny se tenčí – některé z nich postupně slábnout, i když úplně nemizí. Od konce 19. století v Evropě některé z jejich tradičních funkcí začal přebírat vznikající sociální stát.

V současnosti má v západní civilizaci rodina zejména tyto funkce:

- podporování socializace – vychovávání dětí,
- vztahovou podporu dospělých lidí,
- ekonomickou podporu všech členů.

V obou prvních funkcích patrně nebude rodina zastupitelná nikdy. Od starověku až do současnosti bylo podniknuto mnoho pokusů vychovávat děti v jiném než v rodinném prostředí, tyto pokusy ukázaly nenahraditelnost rodiny (Matoušek, Pazlarová, 2010, s. 14).

V polovině osmdesátých let 20. století se pokusil Dunovský o stanovení objektivní diagnózy rodiny. Vypracoval tzv. **Dotazník funkčnosti rodiny**, ve kterém se používají podle Matouška a Pazlarové (2010, s. 17) tato kritéria:

- 1. Složení rodiny** – zda se jedná o rodinu úplnou, neúplnou, doplněnou nevlastním rodičem.
- 2. Stabilita rodiny** – vztahy v rodině jsou pevné, narušené nebo rozvrácené.
- 3. Sociálně-ekonomická situace** – ta může být velmi dobrá, dobrá, uspokojivá, špatná nebo velmi špatná. Situace je hodnocena podle věku rodičů, vzdělání, typu zaměstnání, rodinného stavu, čistého příjmu na hlavu, kategorie bytu, vybavení bytu.
- 4. Osobnost rodičů** - vyrovnaná s dobrou společenskou adaptací, nevyrovnaná s problémy, patologická.
- 5. Sourozenci** – dítě má aspoň jednoho sourozence, je jedináček, sourozenci jsou handicapovaní, sourozenci žijí mimo svou rodinu.
- 6. Stav a vývoj dítěte** – odpovídá normě, je vážněji narušený, těžce narušený.
- 7. Zájem rodičů o dítě** – opravdový, formální, nedostatečný, nezájem nebo nenávistný vztah.
- 8. Péče rodičů o dítě** – ta může být velmi dobrá, uspokojivá, dostatečná, špatná, nedostatečná nebo traumatizující.

Na základě vyhodnocení lze tedy určit, zda se jedná o rodinu funkční či dysfunkční.

Funkční rodina je tedy chápána jako rodina, ve které je zajištěn dobrý vývoj dítěte a jeho prospěch. Takových rodin je v běžné populaci většina.

Funkční rodinu můžeme nazývat také rodinou zdravou, normální, harmonickou, neklinickou. Lze ji slovy Bakošové charakterizovat následovně:

- „Má jasnú hierarchiu zodpovednosti.
- Členovia rodiny na sebe berú ohľad, respektujú sa.
- Existuje v nej pevná koalícia medzi intimitou a potrebou odovzdania sa.
- Hovorí v nej každý sám za seba, komunikácia je živá, aktívna, je v nej dialog.
- Rodina je otvorená pre nové myšlienky, pre nové riešenia problémov.
- Atmosféra je v nej príjemná, je v nej veľa humoru.
- Členovia rodiny si dávajú najavo potešenie zo vzájomných vzťahov.
- Chod domácnosti zvládajú všetci členovia bez problémov.

- *O závažnejších problémoch rozhodujú rodičia tak, že sa držia dohodnutých pravidiel. Detom je umožnené, aby s rodičmi diskutovali, a pri konečnom rozhodnutí sa berie do úvahy ich názor.*
- *Manželia sú si vo vzájomných vzťahoch verní, majú potešenie zo vzájomnej sexuality.*
- *Udržiavajú spoločenské kontakty s rodinou i s priateľmi.*
- *Všetci prorodinne, humanisticky, mravne i kresťansky orientovaní ľudia iste budú podporovať typ funkčnej rodiny a vychovávať k tomu svojím príkladom i svoje deti.“ (Bakošová, 2008, s. 11)*

2. Dysfunkční rodina a její charakteristika

Matoušek a Pazlarová chápou dysfunkční rodinu jako rodinu, kde se vyskytují vážné poruchy některých nebo všech funkcí rodiny, které ohrožují nebo poškozují rodinu jako celek a zvláště vývoj a prospěch dítěte. Tyto poruchy již rodina není schopna zvládnout sama a je proto nutno učinit řadu opatření zvenčí, tzv. sanace rodiny. Tato rodina má vážné těžkosti ve více sférách svého fungování, jako je bydlení, finance, výchova dětí, partnerské vztahy, vztahy k členům širší rodiny, vztahy k institucím, konflikty se zákonem, nemoci, závislosti. V soudobé literatuře je taková rodina označována také jako rodina se zvláštními potřebami.

„Děti bez příznivých podmínek pro vývoj lze považovat za ohrožené, neboť je pravděpodobné, že bude ovlivněno jejich sociální fungování i v dospělosti. Jinak řečeno, budou u nich častěji projevy sociálního selhání.

Dva základní druhy nepříznivého vlivu na děti (špatného zacházení s nimi) v rodině jsou zanedbávání významných potřeb dítěte a ubližování dítěti. U traumatizovaných dětí se rozvíjí syndrom týraného či zanedbávaného dítěte. Obecnějším pojmem je tzv. deprivacní syndrom, který popisuje důsledky toho, že dítěti nebyly naplňovány některé základní potřeby.“ (Matoušek, Pazlarová, 2010, s. 18).

Poruchy rodiny:

- *situace, kdy rodina v různé míře neplní základní požadavky a úkoly dané společenskou normou,*
- *selhání některého člena nebo členů rodiny, které se projevuje v nedostatečném plnění některých nebo všech základních funkcí.*

Dysfunkce rodičovské role:

- *„psychopatologie jednoho nebo obou rodičů (psychózy, zvláště deprese, atypický vývoj osobnosti, alkoholismus, toxikomanie, těžší neurotické poruchy osobnosti),*
- *zvláštní vývoj osobnosti způsobený vnějšími vlivy (psychická deprivace, subdeprivace, zanedbanost),*
- *zvláštní životní zaměření (ve vztahu k dítěti se uplatňuje jen ve svých krajnostech). Jde o příslušníky promiskuitních komunit, příslušníky některých sekt, „ v zajetí“*

zvláštních rituálů, zvláštních praktik výživových, komunikačních, týkajících se denního režimu.

- *zvláštní zaměstnání, jež vzdaluje děti rodičům – většinou časově a následkem toho i vnitřně (např. některá umělecká povolání, vysoké politické funkce, jakákoli mimořádná angažovanost v povolání),*
- *velmi nízký věk rodičů. Jde většinou o jedince nezkušené, osobnostně nevyzrálé, s mladickými a nikoli rodičovskými zájmy“ (Matějček, 1992, s. 26).*

2.1 Formy dysfunkční rodiny

Podle Matějčka(1992, s. 25) v dysfunkční rodině jsou primární vychovatelé „zvláštní“. Touto jejich zvláštností je dána menší příležitost k porozumění dítěti, někdy ale naopak větší příležitost k vzniku problémů v rodičovských postojích a rodičovském chování. Dysfunkční rodiny lze tedy dělit na:

1. **Nezralá rodina** – nízký věk rodičů, nezralost rodičů v oblasti životních hodnot, nedostatečné zkušenosti, nezralost citová – chybí něha, klidná atmosféra v rodině, problémy ekonomické, sociální.
2. **Přetížená rodina** – přetíženost konflikty, narozením dalšího dítěte, starostmi (ekonomické, nemoc), citové strádání – konfliktní prostředí.
3. **Ambiciozní rodina** – rodiče jsou pohlcováni seberealizací na úkor rozvoje osobnosti jejich dětí (strádání v v potřebách citových – láska, soucítění, solidarita, potřeba jistoty, sounáležitosti k domovu).
4. **Perfekcionistická rodina** - soustavný nátlak na dítě podávat vysoké výkony bez ohledu na jeho schopnosti, zájmy, vnější možnosti významné k výkonu (permanentní přetěžování dítěte a z toho pramenící úzkost, vyčerpanost, deprese).
5. **Autoritářská rodina** – rodiče požadují automatickou až slepou poslušnost dětí, časté užívání trestů psychických i fyzických, atmosféra strachu a násilí.
6. **Protekcionistická rodina** – rozmazlující výchova, vyhovět dítěti za každou cenu (protekcionismus úročný – bojovná ochrana dítěte proti křivdám z okolí, i pouze domnělým, protekcionismus soucítící – spolutrpitelský postoj, protekcionismus služebný – rodiče v podřízeném vztahu k dítěti, dítě se stává v rodině diktátorem).
7. **Rodina liberální a improvizující** – chybí řád, program, volnost bez výchovných cílů (dítě neumí využít volnost a zneužívá ji – lenost, pochybné zábavy, egoismus, asocíální chování, které může vést v pozdějším věku dítěte až k terorizaci rodičů.

8. **Odkládající rodina** – rodiče „odkládají“ dítě k prarodičům, přátelům, příbuzným a narušují tím základní osu citového zrání dítěte (dítě si těžko vytváří vztah k domovu).
9. **Disociovaná rodina** – narušení vnějších (konfliktnost k vnějšímu okolí, izolovanost) a vnitřních vztahů rodiny (konflikty uvnitř rodiny – napětí, intriky, strach z rozpadu rodiny, alkoholismus, toxikomanie, neurotizace členů rodiny).

Jinak rozděluje formy dysfunkčních rodin Matoušek, a to podle „dominantní charakteristiky přednosti domácnosti nebo obou dospělých, kteří svým vlivem působí na fungování celé rodiny“ (Matoušek, 2003, s. 194)

1. **Perfekcionistické rodiny** (represivní, úzkostně neurotické, utážené rodiny)
V těchto rodinách jeden nebo oba rodiče nadměrně zdůrazňují žádoucí způsoby chování, překročení norem je doprovázeno vysokou úzkostí. Rodiny vyžadují od svých dětí úspěch za každou cenu. Pokud se v také rodině vyskytne problém, řeší ho rodina sama, s výjimkou rozvodu.
2. **Nepřiměřené rodiny** (nezralé, neadekvátní, dětinské, externě závislé rodiny)
Jeden nebo oba rodiče spoléhají při řešení problémů na vnější pomoc. Pomoc nacházejí buď v širší rodině, nebo u pracovníků sociálních služeb. V takové rodině je oslabena schopnost předvídat co se stane v budoucnu i schopnost vyhodnocovat to, co se děje v přítomnosti. Největší potíže má rodina v oblasti financí, hospodaření s nimi a při výchově dětí. V těchto rodinách se obvykle nevyskytují antisociální tendence.
3. **Egocentrické rodiny** (prestižní, chladné, rozštěpené)
Jde o rodinu, která je pohlcena svou společenskou kariérou. Rodině nechybějí peníze, ale ty vydávají především na prestižní záležitosti. Jednotlivec v rodině má cenu jen tehdy, když rodinu dobře reprezentuje. V rodinách bývá častý manželský nesoulad, objevuje se i domácí násilí mezi partnery, ale bývá utajováno. Děti z takových rodin často zanedbávají školní docházku, objevují se u nich výchovné problémy, často i psychiatrické obtíže.

4. **Asociální rodiny** (impulzivní, agresivní, deviantní, delikventní)

Pro tyto rodiny je typický nedostatek hodnotového i sociálního napojení na běžnou společnost. Své potřeby uspokojuje rodina bez ohledu na platné právní normy. Vztahy v rodině jsou neodpovědné, plytké. Svazek mezi dospělými vznikl obvykle náhodně, děti nebývají plánované. Někdy se rodiče dětí zříkají, dávají je do pěstounské péče či adopce. V rodinách bývá častý výskyt zanedbávání

a zneužívání dětí, mezi dospělými se objevuje fyzická agresivita. Rodiče nepracují, zneužívají sociální dávky. Často také požívají nadměrně alkohol a jiné návykové látky. Problémy těchto rodin řeší orgány sociálně-právní ochrany dětí a mládeže.

2.2 Příčiny a důsledky neplnění funkcí rodiny

Jak již bylo uvedeno, ve svém dotazníku funkčnosti rodiny uvádí Dunovský na jednom z prvních míst důležitost stability rodiny. Příčinou krize rodiny může být nejen špatná rodinná situace ve smyslu vztahů mezi lidmi, ale i neschopnost poskytnout dítěti řádné prostředí, posilovat rodinné ovzduší a předcházet krizovým rodinným faktorům. Tato neschopnost nemusí být zapříčiněna špatnou nebo velmi špatnou sociálně-ekonomickou situací rodiny, ale také tím, že rodiče vlastně nikdo neučil být rodiči, neučil je dbát na to, co je pro dobře fungující rodinu důležité. Faktory, které mimo jiné ovlivňují prospívající rodinu, jsou – dostatek času stráveného v rodinném kruhu, komunikace mezi členy rodiny, společné řešení problémů, schopnost řešit krizové situace a také důraz na tradiční rodinné hodnoty. Další významným faktorem, důležitým pro dobré fungování rodiny je osobnost rodičů. Podle Matějčka (1992, s. 60) má osobnost primárního vychovatele ve vztahu k dítěti projevovou, jednající složku. Jde o výchovné postoje a z nich vyplývající výchovné chování. K nesprávným, problematickým postojům patří výchova zavrhujeící. Matějček uvádí (1992, s. 61), že k nevráživým postojům vůči dítěti dochází zejména tehdy, když dítě rodičům připomíná nějaký životní nezdár, zklamání nebo jinou životní nepříjemnost (např. dítě nechtěné), nebo dítě, které nesplňuje očekávání a ideály rodičů. Takové dítě je rodiči ať vědomě, či nevědomě trestáno, omezováno. Další příčinu neplnění funkce rodiny vidí Matějček (1992, s. 61) v zanedbávající výchově. Podoba zanedbávání je spíš skrytá, míra zanedbávání je od lehkého

a výběrového (jen v některých vývojových potřebách dítěte) až po zanedbávání celkové. Nízká ekonomická a společenská úroveň zanedbávajících rodin se pojí s dalšími nepříznivými okolnostmi jako je alkoholismus jednoho nebo obou rodičů, drogová závislost, promiskuitní sexuální vztahy. Zanedbávání se dopouští dle Matějčka a Dytrycha (1994, s. 17) i rodiče, trpící některými formami psychického onemocnění, osoby mentálně retardované, ne dost vyspělé k tomu, aby mohly o dítě pečovat a poskytovat mu dost vývojových podnětů. V rodinách, kde je dítě zanedbáváno dochází podle Matějčka (1992, s. 61) často i k vnitřnímu rozvratu, dítě se tak dostává do dalších citových konfliktů a ořesů. Pomoc těmto rodinám, jak říká Matějček (1992, s. 62), by měla směřovat ke zvýšení úrovně výchovy v takové rodině, pomoc se školním prospěchem zanedbaného dítěte by měla iniciovat i škola. Je také třeba vyřešit vnitřní konflikty v rodině, zvýšit životní úroveň, zlepšit životosprávu, hygienické podmínky, léčit alkoholismus. V těchto rodinách bývá potřeba zásahu orgánu sociálně-právní ochrany dětí, dohledu nad rodinou. Příčinou, proč neplní některé rodiny svoji funkci, je i to, že je v nich s dítětem nevhodně zacházeno. Podle Matouška a Pazlarové (2010, s. 137) se jedná o neposkytování nutné péče nebo o úmyslné ubližování dítěti, a to zpravidla jeho rodiči, nebo osobami, které mají dítě v péči. Nevhodné zacházení ho tak vážně poškozuje, v krajním případě ohrožuje i jeho život. Jedná se o týrání, které může být fyzické (přímé tělesné ubližování), psychické týrání (odmítání nebo ponižování dítěte). Münchhausenův syndrom v zastoupení označuje zdravotní obtíže, které úmyslně vyvolává u dítěte osoba, která o ně pečuje. Za další nevhodné zacházení pečující osoby lze považovat emocionální zanedbávání. Jedná se o neschopnost pečující osoby poskytovat dítěti psychologickou podporu, kterou nezbytně potřebuje pro zdárný psychický rozvoj. Takto zanedbávané dítě trpí syndromem apatie a je zde nebezpečí, že pokud se stane rodičem, bude i ono své děti zanedbávat. Sexuální zneužívání dítěte je dalším druhem nevhodného zacházení pečující osoby s dítětem. Podle Matouška a Pazlarové (2010, s. 138) je dítě sexuálně zneužíváno tehdy, kdy je objektem sexuálního chování dospělé osoby, nebo jinak angažováno v sexuálních projevech této osoby. Jedná se např. o pozorování nahého dítěte, zhotovování pornografie, incest, znásilnění, nucení dítěte k prostituci. „Při hodnocení nacházíme u rodiny obvykle několik rizikových faktorů; téměř nikdy není za špatným zacházením s dítětem jen jeden z nich. Ovšem existují rodiny, v nichž

najdeme několik rizikových charakteristik na straně dospělých i dětí, aniž by ke špatnému zacházení s dětmi docházelo.“(Matoušek, Pazlarová, 2010, s. 138,139).

Děti se zanedbávané, týrané i sexuálně zneužívané jsou častými klienty Krizového centra pro děti a dospívající, zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Jen část z těchto dětí se dostává zpět do původní rodiny. Hlavním důvodem, proč tomu tak je, je nezodpovědnost rodičů a jejich nezájem vytvořit pro dítě příznivé podmínky. Nezletilé dítě pak bývá často soudem svěřeno do péče dětského domova.

3. Rozvod a jeho důsledky pro děti

„Rozvod manželství a rozpad rodiny představují jedno z nejsvážnějších období, a to nejen pro přímé účastníky rozvodu, tj. pro rodiče a děti, ale často pro celou širokou rodinu. Má své aspekty sociální, etické, právní, emoční a pochopitelně velmi důležité aspekty psychologické.

Rozvod není v našich zemích ojedinělým jevem, ba právě naopak, počet rozvádějících se rodin se drží na vysoké úrovni. Je to období naplněné stresem a frustrací důležitých lidských potřeb. Je to období, jehož důsledky mohou ovlivňovat účastníky rozvodu po celý další život.“ (Matějček, Dytrych, 2002, s. 39)

Z teoretického hlediska jde o tři stádia.

1. Manželský (rodinný) nesoulad

„ Vzniká z více či méně podstatných rozporů, ve kterých se prokazuje snížená schopnost partnerů najít vhodné kompromisy a rozpory řešit, tento manželský nesoulad, který je poměrně běžný a nebývá nikým „diagnostikován“, přechází v menší části případů v manželský (rodinný) rozvrat.

2. Manželský (rodinný) rozvrat

Jde již o podstatnější postižení některé ze základních rodinných funkcí (emoční, ekonomické, výchovné), rodinný rozvrat může být akutní nebo dlouhodobý, v některých ze svých fází pak může přejít v rozvod.

3. Rozvod

Je formálně právním ukončením manželského vztahu dvou jedinců, krajním řešením v procesu rozvratu manželství, rozvod na rozdíl od rozvratu manželství je deklarován, a to tím, že podán návrh na rozvod, že proběhne rozvodové řízení a do celého děje, který byl předtím pouze součástí života rodiny, vstupují úřední instituce, jako např. soudy, právníci, oddělení péče o dítě.“ (Matějček, Dytrych, 2002, s. 39)

„Manželství nelze rozvést, dokud nenabude právní moci rozhodnutí o úpravě poměrů nezletilých dětí po dobu po rozvodu, které vydá soud v řízení podle § 176 občanského soudního řádu“. (§ 25, zákona č. 359/1999 Sb.)

„Před rozhodnutím, kterým se rozvádí manželství rodičů nezletilého dítěte, upraví soud jejich práva a povinnosti k dítěti pro dobu po rozvodu, zejména určí, komu bude dítě svěřeno do výchovy a jak má každý z rodičů přispívat na jeho výživu“.
(§26, odst. 1, zák. č. 359/1999 Sb.)

Dohoda o úpravě poměrů k nezletilému dítěti po rozvodu obsahuje společné rozhodnutí rodičů, komu bude po rozvodu dítě svěřeno do výchovy, zda bude probíhat střídaná nebo společná výchova, jakou finanční částkou bude druhý z rodičů přispívat na výživu dítěte. Součástí dohody nemusí být úprava styku dítěte s rodičem, kterému nebylo svěřeno do výchovy. Jestli si to však jeden z rodičů nebo dítě přeje, může být i tato otázka zahrnuta do dohody. K dohodě se vyjadřuje pracovník orgánu sociálně-právní ochrany dítěte, jako opatrovník nezletilého dítěte. Jeho povinností je hájit a prosazovat zájmy nezletilého dítěte.

(Smith, 2004, s. 163)

„ V procesu rodinného nesouladu, rozvratu a rozvodu se jen výjimečně může stát, že by alespoň jeden z manželů citově či jinak nestrádal. Co se ukazuje jako zcela jisté, je fakt, že rodinným rozvratem a rozvodem je výrazně ohrožen zdravý vývoj osobnosti dítěte, které rozvrat v manželství rodičů prožívá.“ (Matějček, Dytrych, 2002, s. 39, 40).

„ Dítě je vystavováno zvláštnímu druhu psychické zátěže, jejíž důsledky nejsou často rozpoznány včas ani vlastními rodiči či jinými blízkými osobami. Nejde totiž jen o důsledky, které by se projevovaly bezprostředně a okamžitě, ale o takové mechanismy, které se začnou projevovat ve vzorcích chování dítěte třeba až v období puberty, či dokonce až na začátku jeho dospělosti“.

(Matějček, Dytrych, 2002, s. 42)

3.1 Děti v předrozvodové a porozvodové situaci

„ Společnost předpokládá, že rozvod má pro děti strašné důsledky, ale lze zpochybnit obvyklý předpoklad, že takové důsledky jsou nevyhnutelné. Dobrý výsledek závisí do značné míry na kvalitě rodičovského vztahu po rozchodu. Pokud se rodiče dokážou relativně rychle vzpamatovat, odložit stranou vlastní pocity hněvu a uraženosti vyvolané rozchodem a přiřadí potřebám dětí nejdůležitější místo, významně přispějí k duševní pohodě dětí. Rodiče, kteří si dosud svého partnera váží,

dokážou se k němu chovat slušně, či dokonce přátelsky a sdílejí společný zájem o děti. V obtížné době tak dělají pro děti to nejlepší.“
(Smith, 2004, s. 25).

„I když většina rodičů nechce děti rozrušit, musí jim říci, že se rozejdou nebo že jeden rodič už od rodiny odešel. Může to být nesmírně bolestivá záležitost, neboť rodiče se sami potýkají s vlastními smíšenými pocity.“ (Smith, 2004, s. 26)

„Chtějí-li rodiče dětem pomoci, aby pochopily, že manželství skutečně skončilo, měli by jim

- 1) dát jasně najevo, že rozvod je definitivní a ony na tom nemohou nic změnit*
- 2) vysvětlit, že se máma s tátou už nedají v budoucnu dohromady, ani se už znovu nevezmou*
- 3) zdůraznit, že rozhodnutí rozvést se je výlučně v kompetenci dospělých a děti ho nemohou změnit, protože v tomto ohledu jim nepřísluší rozhodovací moc“.*

(Teyber, 2007, s. 59)

„Rozvádějící se rodiče jednají v nejlepším zájmu svých dětí tehdy, nedopustí-li se obviňování, konfliktů, ale naopak dětem vše důkladně a trpělivě vysvětlí.“
(Teyber, 2007, s. 60)

„ Děti chtějí vědět, co znamená rozvod a proč k němu dochází v jejich rodině. Zrovna tak je důležité, kdy dětem o rozvodu řeknete. Rodiče, kteří nedokážou spolupracovat natolik, aby na první místo kladli zájmy dětí, by jim tuto zprávu měli říct odděleně a co nejdříve po rozchodu. Ať už se to děti dozvědí jakkoli, budou pravděpodobně rozrušené a potřebují čas na uklidnění. Soucitné sdělení špatné zprávy je nezbaví základního pocitu smutku, ale může zajistit, aby děti neprožívaly dlouhodobou ztrátu sebedůvěry pramenící z pocitu, že na nich nikomu nezáleží.“
(Smith, 2004, s. 29)

„ V době kolem rozvodu nastávají nevyhnutelné změny. Čím více důvěrně známých věcí v životě dítěte zůstane, tím lépe. Velmi důležitý je kontakt s příbuznými, a to hlavně tehdy má-li k nim dítě blízký vztah. Děti většinou mívají rády odcházejícího rodiče a nepřátelské vztahy mezi dospělými by je neměly připravit o tento láskyplný vztah.

Pokud se to skutečně stane, potvrdí to pocit dítěte, že zůstalo opuštěné, protože je nemožné. Důležitou roli při úsilí dítěte přežít rodinné trauma hrají i důvěrně známé činnosti a rituály.“ (Smith, 2004, s. 32)

Jak prožívají rozvodovou situaci děti v různém věku? Jaké strategie používají, aby se vyrovnaly s traumatem rozchodu rodičů?

Podle Smith (2004, s. 41 – 46) jsou reakce dětí na rozvod v různém věku rozdílné, ale podobnosti jsou větší než rozdíly.

Děti do 2 let

Kojenci rozvod nechápu, ale spolehlivě reagují na změny nálady rodičů. Batolata vnímají, že se jeden z rodičů odstěhoval, ale nevědí proč. Děti potřebují vidět druhého rodiče kratší dobu, ale často. Také potřebují stálost prostředí, opakování stejných rituálů, co nejvíce věcí a situací, na které byly zvyklé (např. hračky). Pokud tomu tak není, objevuje se u dítěte zvýšená plačtivost, podrážděnost, potíže s jídlem, potíže se spánkem.

Předškolní věk (2 – 6 let)

Dítě vrůstá do rodiny a vytváří si vědomí rodinné sounáležitosti. Formuje se u něj vědomí samostatného já, k tomu potřebuje vztah nejen s matkou, ale i s otcem. Dítě nechápe, co je rozvod, ale dobře vnímá, že jeden z rodičů je méně zapojený, nebo odešel. Dítě může mít představu, že to zavinilo ono. Potřebuje vidět rodiče, s kterým nežije častěji. Také potřebuje péči s co nejmenším počtem změn. V případě, že tomu tak není, může dojít ke ztrátě již naučených dovedností, k pomočování, k problémům se spánkem, plačtivosti, záchvatům zlosti, strachu z opuštění, pocitům odpovědnosti či viny za odchod rodiče.

Mladší školní věk (6 – 8 let)

Dítě potřebuje trávit čas s každým rodičem zvlášť. Tím se ujišťuje, že je mají oba rodiče stále rádi a tím mu rodiče zároveň umožňují pochopit a vyrovnat se s faktem, že se k sobě již nevrátí. Může se začít ptát, který z rodičů je za rozvod zodpovědný. Prožívá pocit ztráty, podvedení, cítí se odmítnutý rodičem, který odchází. Má pocity viny, může se snažit dát rodiče znovu dohromady. Obává se budoucnosti (např. kdo ho bude vyzvedávat ze školy, kdo mu bude pomáhat s úkoly). Jeho nespokojenost

může mít podobu smutku, hněvu, zlosti, agrese. Může ignorovat školu a přátele nebo mít konflikty v kolektivu.

Střední školní věk (9 – 12 let)

Děti v tomto věku rozvod rodičů sice chápou, ale neakceptují ho. Začínají je bavit aktivity bez rodičů, zájmy, kroužky. Do popředí jejich zájmu se dostávají kamarádi, mohou odmítat trávit volný čas s rodiči. Mohou být také na straně jednoho z rodičů, potřebují více hledat a označit viníka rozvodu. Prožívají ztrátu iluzí, hněv. Cítí se, jako když rodič neopouští druhého, ale je samotné. Snaží se získat nad rodiči kontrolu, manipulovat s nimi. Mohou také cítit povinnost pečovat nebo podporovat citově nevyrovnaného rodiče, a to na úkor svých vlastních zdrojů rovnováhy a energie (obrácení rolí). Mívají často pocit, že musí být co nejdříve dospělí. Mohou se obracet k extrémním aktivitám a riskantnímu chování.

Období puberty (12 – 15 let)

V tomto věku mohou děti obviňovat jednoho nebo oba rodiče za rozvod. Mohou prosazovat svoji vůli a požadovat, aby zůstaly u jednoho z rodičů, nebo se přestěhovaly k druhému rodiči. Potřebují stále důslednou podporu obou rodičů, ale odmítají s nimi trávit stejné množství času jako dříve. Problémy se mohou projevit náladovostí, depresí, předváděním se. Může dojít ke zhoršení prospěchu i chování ve škole. Děti mohou tihnout k alkoholu, drogám, sexuálním aktivitám nebo trvale opozičnímu chování. Jsou-li děti přítomny konfliktu mezi rodiči, jejich vzájemnému napadání, ztrácejí respekt k autoritě rodičů i k ostatním autoritám. Podle jejich vzoru překračují hranice, dělají si, co chtějí.

Starší adolescence (15 – 18 let)

V tomto věkovém období se dospívající děti obracejí již k vlastnímu životu, nezávislosti, k zájmovým aktivitám. K problémům rodičů projevují malou toleranci. Potřebují sice péči a podporu, ale starosti rodičů je unavují. Potřebují především hovořit o tom, co cítí a prožívají ony samy, nikoliv rodiče. Jsou rády, když jsou rodiče spokojeni a šťastni, ale z přítomnosti nového partnera rodičů mívají smíšené pocity. Nového partnera mohou vnímat jako zradu a neloajalitu k druhému rodiči. U této

věkové kategorie se mohou objevovat problémy s chováním a učením, útky z domova, problémy se zákonem.

„Není podstatné zkoumat, v jakém věku prožívá dítě rozvod rodičů nejhůře. Záleží také na tom, zda zkoumáme krátkodobé, či dlouhodobé důsledky a jaké jsou další zkušenosti dítěte. Všechny děti však prožívají společnou emoci – smutek.“

(Smith, 2004, s. 40)

3.2 Pomoc dětem a jejich rodinám v předrozvodové situaci

Prvním cílem intervence je vytvoření přátelské atmosféry mezi odloučenými rodiči, aby se minimalizoval pocit dítěte, že je „mezi dvěma mlýnskými kameny“. Vyřešení právních otázek, jako jsou opatrovnictví, styk s dítětem a výživné, je klíčové pro zajištění dalšího fungování dítěte v budoucnosti. Je šest úkolů, které musí děti úspěšně vyřešit, aby se minimalizoval dopad rozchodu rodičů (podle Wallersteina 1983):

- *přijmout realitu rozchodu rodičů,*
- *distancovat se od konfliktu rodičů a jejich potíží, znovu zavést běžný denní režim,*
- *vyrovnat se se ztrátami, které rozchod přinese,*
- *zbavit se pocitu zlosti a sebeobviňování,*
- *přijmout fakt trvalosti separace,*
- *stanovit si realistické cíle pro budoucí vztahy s rodiči a novými rodičovskými figurami.*

„Dospělí v kontaktu s dítětem mu mohou tento proces usnadnit tím, že mu jsou k dispozici, jsou chápatelcí a nápomocní a nedají se zatáhnout do hodnotících soudů o chování rodičů, což je na začátku rozchodu časté téma, kterým se dítě zabývá. Děti, které jsou zataženy do nenávistných rozchodů či které špatně reagují na rodinné změny, mohou vyžadovat intenzivnější pomoc.“

Ovšem způsob, jakým se s rozchodem vyrovnávají rodiče, je hlavním faktorem, který ovlivňuje způsob, jak se s rozchodem vyrovná dítě (Guidubaldi a Perry 1985) a do jaké míry si ponese strach ze selhání vztahu i do své dospělosti.“ (Elliot, Place, 2002, s. 102)

3.3 Pomoc dětem a jejich rodinám v porozvodové situaci

„Rozvodem se musí pro dítě mnohé změnit, leccos se může neměnit a rodiče mohou pro děti v tomto směru hodně udělat.: zachovat dítěti jeho prostředí, podporovat vztahy dítěte s odloučeným rodičem, s prarodiči a dalšími příbuznými, zachovat stejnou školu a podpořit zájmy dítěte. Po rozvodu nebývají tyto běžné věci pro rodiče prioritou.“ (Gjuričová, Kubička, 2003, s. 90)

„ Obaja rozvádzajúci sa rodičia by si mali uvědomit, že naďalej ostávajú rodičmi svojich detí. Jako hovorí Matějček, „prestali ste byť manželmi, ale ostávate rodičmi“. Ďalej odporúča rodičom nasledujúce rady, ktoré chápeme jako pomoc vo výchove:

- *Nehádajte sa s partnerom v prítomnosti detí.*
- *Nekritizujte partnera.*
- *Nenuťte deti, aby si vybrali medzi rodičmi, a nepoštvávajte ich proti partnerovi.*
- *Neposielaťte nepriateľské odkazy partnerovi prostredníctvom detí.*
- *Nevyužívajte deti na špehovanie partnera.*
- *Neponižujte deti poznámkami: “Si presne jako tvoj otec (tvoja matka)“.*
- *Buďte dobrými poslucháčmi a umožnite deťom vyjadriť ich pocity.*
- *Hovorte s deťmi jasne, voľne, otvorene.*
- *Uistite deti v tom, že nie sú príčinou rozvodu.*
- *Prejavte deťom ľudskú náklonnosť.*
- *Uvedomte si, že dieťa potrebuje vlastné obdobie smútku, aby sa vyrovnalo s porozvodovým šokom.“ (Bakošová, 2008, s. 116)*

Jiný autor (Warshak, 1995, s. 230, 231) radí rodičům, jak mají postupovat ve věci porozvodového uspořádání.

- *„O nadcházejícím rozloučení by rodiče měli říci dětem společně. To jim názorně předvede, že rodiče budou i nadále spolupracovat při zajišťování dětských potřeb.*
- *Nové porozvodové uspořádání by mělo být dětem pečlivě vysvětleno.*
- *Když se děti budou stýkat s jedním z rodičů po rozvodu jen málo – ať je důvod jakýkoli – je velmi důležité, aby pochopily, že to nijak nesouvisí s jejich cenou.*
- *Děti by se měly povzbuzovat, aby hovořily o svých reakcích a pocitech a aby se ptaly na cokoli, co je napadne.*

- *Rodičům nijak zvláště nepomůže, když se při oznamování rozvodu „zhroutí“, ale přesto se očekává, že budou prožívat a vyjadřovat silné emoce.*
- *Rodiče by se měli snažit oddělit vlastní pocity od pocitů dětí. Děti potřebují, aby jejich pocity byly rozpoznány a přijaty jako normální a pochopitelné.*
Plán porozvodového uspořádání by měl splňovat tři požadavky:
- *Měl by být přiměřený současnému věku dítěte a zároveň počítat s jeho potřebami.*
- *Neměl by přehlížet různé rodičovské role, ale měl by s nimi počítat a využívat je.*
- *Měl by udržovat smysluplnou citovou, vzdělávací a výchovnou interakci s oběma rodiči.“*

(Warshak, 1995, s. 231)

3.3.1 Státní forma institucionalizované formy pomoci

Jednou z hlavních forem pomoci státu rodinám s dětmi je poskytování sociálních služeb. Sociální služby jsou jedním z důležitých nástrojů realizace sociální politiky, jsou zaměřeny na pomoc a podporu jednotlivých členů rodiny, nacházejících se v nepříznivé sociální situaci.

„Sociální služby poskytované rodinám se odlišují:

- *podle délky trvání – krizové až dlouhodobé,*
- *podle prostředí – poskytované v domově rodiny, v instituci specializované na práci s rodinou, v komunitním centru nebo jinde,*
- *podle užití metody práce s rodinou – poradenství, odborně vedená terapie, svépomocné skupiny nebo jiné,*
- *někdy i podle toho, co dalo podnět k práci s rodinou – např. ohrožení dítěte, ohrožení dospělého, rozvodová situace. „(Matoušek, 2003, s. 195,196)*

Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách(www.mpsv.cz), který upravuje podmínky poskytování pomoci a podpory lidem v nepříznivé sociální situaci rozlišuje sociální služby na:

- **sociální poradenství,**
- **služby sociální péče,**
- **služby sociální prevence.**

Sociální poradenství poskytuje informace, které přispívají k řešení nepříznivé sociální situace. Rozlišujeme dva druhy poradenství, a to základní sociální poradenství a odborné sociální poradenství. **Občanské poradny** zajišťují bezplatné, nezávislé a nestranné poradenství. Poskytují praktické a správné informace a předávají kontakty na organizace zaměřené na odbornou sociální pomoc. Do kategorie odborného poradenství patří **manželské a rodinné poradny**, které poskytují bezplatnou psychologickou, terapeutickou a sociální pomoc při řešení problémů v oblasti mezilidských vztahů. Předmětem poradenství a pomoci jsou především partnerské a rodinné vztahy, manželské krize, zvládání zátěžových situací, výchova dětí, školní problémy. Činnost **poraden pro oběti trestných činů a domácího násilí** kromě samotného poradenství zahrnuje také sociální práci s osobami, jejichž způsob života může vést ke konfliktu se společností.

Služby sociální péče jsou zaměřeny na to, aby napomáhaly lidem zajistit si fyzickou a psychickou samostatnost. **Pečovatelská služba** je terénní nebo ambulantní služba poskytovaná i rodinám s dětmi, kdy situace vyžaduje, v případě chronického či zdravotního postižení, pomoc jiné osoby. Cílem **odlehčovací služby** je umožnit rodičům, kteří celodenně pečují o chronicky nemocné nebo postižené dítě, nezbytný odpočinek.

Služby sociální prevence pomáhají zabránit sociálnímu vyloučení osob, které jsou jím ohroženy z důvodu krizové sociální situace, životních návyků nebo sociálně znevýhodňujícího prostředí. Jejich cílem je prevence. **Azylové domy pro matky s dětmi** poskytují na přechodnou dobu pomoc a podporu matkám s dětmi, které se ocitly v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení. **Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi** jsou terénní nebo ambulantní služby poskytované rodině s dítětem, u kterého je jeho vývoj ohrožený v důsledku dlouhodobé krizové sociální situace, kterou rodiče nedokážou sami překonat. Tato služba podporuje zdravou rodinu výchovnými a vzdělávacími aktivitami pro děti a rodiče. **Služby na podporu fungující rodiny** mají preventivní a podpůrný charakter. Jejich účelem je usnadňovat a posilovat partnerské a manželské soužití a rodičovství, podporovat rodiny v péči o děti. Jedná se především o tyto poskytované služby:

- hlídání dětí,
- pomoc s vedením domácnosti,

- volnočasové a vzdělávací aktivity pro děti nebo pro rodiny s dětmi,
- podpora v oblasti slučitelnosti profesních a rodinných rolí,
- podpora a výchova k harmonickému partnerství, manželství a odpovědnému rodičovství.

Činnosti poskytované v rámci sociálně-právní ochrany dětí:

- preventivní činnost
- poradenská činnost
- práce s dětmi vyžadující zvýšenou pozornost

3.3.2 Nestátní forma institucionalizované pomoci dětem a rodinám

Občanská sdružení, nadace, obecně prospěšné společnosti, zájmové a církevní organizace a podpůrné spolky patří mezi sociální subjekty, které vedle státu nejčastěji usilují o pomoc občanům. Sociální programy jsou jejich cílem, nikoliv jen prostředkem k dosažení jiných záměrů. Realizují je, aniž sledují zisk jako hlavní cíl svého snažení. Někdy se souhrnně označují jako „neziskové“ nebo jako „třetí sektor“ (vedle sektoru prvního – státního – a druhého – ziskového).

„ V demokraticky uspořádaném státě plní nestátní subjekty důležité role:

- 1. posilují povědomí občanské odpovědnosti a solidarity při řešení konkrétních, místně a časově determinovaných sociálních problémů svých spoluobčanů,*
- 2. prohlubují státní sociální politiku o etický kontext moderního občanství jako výrazu příslušnosti ke státu a spoluodpovědnosti za věci veřejné,*
- 3. zefektivňují sociální činnosti zvýšením jejich adresnosti a snižováním jejich nákladů. “*

(Matoušek, 2007, s. 173)

Neziskové organizace se ve své pomoci dětem a rodinám zaměřují zejména na:

- krizové služby (např. azylová zařízení pro matky s dětmi, zařízení pro oběti domácího násilí, krizová zařízení pro děti a dospívající),
- poradenské služby (např. občanské poradny, psychosociální služby),
- vzdělávací programy (např. podpora rodičů v rodičovské roli, příprava budoucích pěstounů na přijetí dítěte do rodiny),

- terapeutické služby (např. komunikační a vztahové problémy v rodině, rodinná mediace),
- preventivní programy (např. nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, raná péče)
- integrační programy (např. pobyty pro osamělé rodiče a jejich děti)

3.3.3 Specifika sociální a výchovné práce s dětmi a rodinami

Rozvodová situace zasahuje vždy všechny zúčastněné. Osamělý rodič, v mnoha případech matka, zastává náročnou roli. Řeší problémy, které jsou spojené s vedením domácnosti, s nároky svého zaměstnání, případně s hledáním pracovního místa, někdy i se vzděláním, bydlením a hlavně s péčí o děti a zajišťováním všech jejich potřeb. Často potřebuje rady a informace od odborníků, aby si dokázal poradit s problémy, které rozvod přináší především dětem.

Mezi instituce, které pomáhají dětem a rodičům, ve složité životní situaci můžeme zařadit:

- orgány sociálně-právní ochrany dětí,
- manželské a rodinné poradny,
- krizová centra pro děti a dospívající,
- pedagogicko-psychologické poradny.

Velmi důležitá a záslužná je také práce výchovných poradců a sociálních pedagogů na školách.

Orgány sociálně-právní pomoci dětí (OSPOD)

„Sociálně-právní ochranou dětí (dále jen „sociálně-právní ochrana“) se rozumí zejména

- a) ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu,*
- b) ochrana oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění,*
- c) působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny.“*

(§1, odst. 1, zák. č. 359/1999 Sb.)

Hlavním úkolem pracovníků OSPOD je vyhledávat ohrožené rodiny a spolupracovat těmi, které se dostaly do krizové situace. Dbát na dodržování a ochranu práv dítěte, poskytovat poradenskou pomoc a především hájit zájmy dítěte.

Manželské a rodinné poradny

- poskytují odborné sociální a psychologické poradenství,
- individuální, párovou, rodinnou terapii,
- pomoc při řešení poruch rodinných, manželských, partnerských a jiných mezilidských vztahů.

Krizová centra pro děti a dospívající

Jsou zařízeními sociálně právní ochrany, zařízeními pro děti vyžadující okamžitou pomoc.

„Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc poskytují ochranu a pomoc dítěti, které se ocitlo bez jakékoliv péče nebo jsou-li jeho život nebo nepříznivý vývoj vážně ohroženy anebo ocitlo-li se dítě bez péče přiměřené jeho věku, jde-li o dítě tělesně nebo duševně týrané nebo zneužívané anebo o dítě, které se ocitlo v prostředí nebo situaci, kdy jsou závažným způsobem ohrožena jeho základní práva. Ochrana a pomoc takovému dítěti spočívá v uspokojování základních životních potřeb, včetně ubytování, v zajišťování zdravotní péče zdravotnickým zařízením a v psychologické a jiné obdobné nutné péči.“

(§ 42, odst. 1, zákona č. 359/1999 Sb.)

Tato zařízení poskytují nejen odbornou pomoc psychologa, který řeší s rodiči a dítětem složitou předrozvodovou, rozvodovou či porozvodovou situaci, ale i výchovné problémy např. záškoláctví, útěky z domova, sebepoškozování, které se u dítěte objeví právě v období okolo rozvodu. Takové dítě lze i v krizovém centru po dobu nezbytně nutnou ubytovat, aby se předešlo ještě většímu negativnímu dopadu na jeho psychiku.

Na půdě těchto krizových zařízení probíhají také asistovaná setkání dítěte s rodičem, se kterým nesdílí po rozvodu společnou domácnost. Asistovaná setkání bývají buď nařízena soudem, nebo se uskutečňují na základě mimosoudní dohody. Tuto dohodu vypracuje se zákonnými zástupci buď sociální pracovní orgánu sociálně-právní ochrany, nebo přímo psycholog krizového centra.

Pedagogicko-psychologické poradny

Jsou specializovaná zařízení, která:

- zajišťují pro děti, žáky, studenty a jejich zákonné zástupce pro školy a školská zařízení informační, diagnostickou, poradenskou a metodickou činnost,
- spolupracují s orgány sociálně-právní ochrany dětí a orgány péče o mládež a rodinu.

Činnost poraden se řídí zákonem č. 561/2004 Sb.

4. EMPIRICKÁ ČÁST

4.1. Cíl, úlohy, hypotézy průzkumu

Cílem našeho průzkumu bylo zjistit, jaké jsou důsledky rozvodu rodičů na osobnostní rozvoj dítěte. Vytýčili jsme si cíl a hypotézy, na základě kterých jsme si stanovili otázky a naší úlohou bylo na ně odpovídat prostřednictvím kazuistik. V průzkumu jsme se zejména zaměřili na změny rodinného a školního prostředí a na změny psychického a fyzického stavu dětí.

Hypotézy:

Hypotéza č. 1: Podmínky, které vytvoří dětem rodič, kterému byly po rozvodu svěřeny do péče, mají významný vliv na další život dětí.

Hypotéza č. 2: Porozvodová situace rodičů nezletilých dětí má negativní dopad na zdravotní stav nezletilých dětí.

Hypotéza č. 3: Školní prospěch dětí se po rozvodu manželství zhorší.

Hypotéza č. 4: Pokud nejsou vztahy rodičů po rozvodu konsolidované, u dětí se objeví výchovné problémy.

Úlohy průzkumu:

Úloha č. 1: Jak ovlivnily děti podmínky, vytvořené rodičem, kterému byly svěřeny po rozvodu?

Úloha č. 2: Vyskytly se po rozvodu rodičů u dětí zdravotní problémy, a jaké?

Úloha č. 3: Jaký měly školní prospěch děti po rozvodu rodičů?

Úloha č. 4: Nastaly po rozvodu rodičů u dětí výchovné problémy?

4.2. Metody a metodika průzkumu

Jako hlavní metodu našeho průzkumu jsme si zvolili metodu kvalitativního výzkumu – případovou studii. **Případová studie** je detailní analýzou případu, který byl zvolen jako objekt výzkumu. Jejím cílem je poskytnout hluboké porozumění nebo příčinné vysvětlení vybraného případu. Musí zohlednit celkový kontext událostmi objektu (sociální, politický, historický), fenoménu či děje a musí zároveň poskytnout komplexní obrázek – musí být zahrnuto co největší množství proměnných“. (www.portal.cz)

„U této formy výzkumu je podstatné, že sledujeme prostorově omezený (ve vztahu k okolí ohraničený) fenomén (např. jeden lidský osud) v jednom časovém bodě nebo v určitém časovém úseku. Důležité je také to, že výstup případové studie je vždy kvantitativní, tedy netestující hypotézy a nereprezentativní. Je totiž nepravděpodobné, že například poznatky o chování jedné rodiny nám dají možnost mluvit se stejnou jistotou o chování jiných rodin.“ (Radvan, Vavřík, 2009, s. 52)

V případových studiích našeho průzkumu jsme se zaměřili na změny rodinného a školního prostředí a na změny psychického a zdravotního stavu dětí po rozvodu rodičů. Podkladem nám byly údaje získané z osobních spisů klientů Krizového centra pro děti a dospívající v Brně, údaje o zdravotním stavu jsme získali ze zdravotních záznamů. Osobní spisy klientů, kteří tvořili náš průzkumný vzorek, obsahovaly následující materiály:

- žádost orgánu sociálně-právní ochrany dětí o přijetí nezletilého dítěte do krizového centra pro děti a dospívající,
- osobní a rodinnou anamnézu klienta, vypracovanou sociálním pracovníkem krizového centra,
- usnesení soudu o svěřením nezletilého dítěte do péče jednoho z rodičů,
- rozsudek o výkonu rodičovské zodpovědnosti,
- příjmový list klienta,
- hlášení o přijetí klienta do zařízení,
- příkazy k úhradě příspěvku na úhradu pobytu a péče poskytované v zařízení,
- souhlas zákonného zástupce se samostatnou docházkou nezletilého dítěte do školy,
- souhlas zákonného zástupce s volnými vycházkami nezletilého dítěte,
- seznam vybavení dítěte,

- souhlas orgánu sociálně-právní ochrany s víkendovými pobyty dětí u otce,
- konzultace psychologa krizového centra (vstupní rozhovor s dítětem, průběžné rozhovory s dítětem i zákonnými zástupci),
- průběžné zprávy psychologa pro orgán sociálně-právní ochrany dětí,
- závěrečná zpráva psychologa z pobytu dítěte v zařízení,
- žádost orgánu sociálně-právní ochrany dětí o prodloužení pobytu nezletilého dítěte v zařízení,
- vysvědčení ze základní školy,
- záznamy vychovatele krizového centra o spolupráci se školou,
- registrace poplatků za zájmové kroužky,
- výchovné hodnocení vychovatele (celkové hodnocení, průběžné týdenní hodnocení klienta).

Údaje o zdravotním stavu klienta jsme získali z těchto materiálů:

- sdělení pediatra o zdravotním stavu dítěte,
- propouštěcí zprávy z Fakultní nemocnice Brno,
- zdravotní karty klienta krizového centra.

V souladu se zák. č. 101/2000 Sb. o ochraně osobních údajů jsme v kazuistikách změnilí veškeré údaje klientů (jméno, bydliště, data).

4.3. Průzkumný vzorek

Průzkumný vzorek tvoří **dvě rodiny rozvedených rodičů s dětmi**.

Kazuistika č. 1

Lucie (10 let), Petr (8 let) po rozvodu manželství zanedbávající výchova matkou.

Rodiče nezletilých dětí Lucie a Petra uzavřeli manželství po krátké známosti před 10 lety. Matka již byla ve vysokém stupni těhotenství, zanedlouho po svatbě porodila Lucii (10 let). Za dva roky se narodil Petr (8 let). Rodina bydlela ve vlastním třípokojovém bytě na sídlišti. Manželství nebylo již od počátku šťastné, docházelo k častým hádkám, a to hlavně proto, že se matka řádně nestarala o děti a neuměla hospodařit s penězi. Děti byly častými svědky hádek rodičů. Otec pracoval jako dělník na stavbách po republice, snažil se finančně zajistit rodinu. Domů přijížděl jen jednou za 14 dní na víkend. Matka sice zůstala s dětmi v domácnosti, ale domácnost byla

zanedbaná. V bytě bylo neuklizeno, špína, matka nevařila. Děti chodily do školy nepřipravené, bez domácích úkolů, neupravené, bez svačin. Třídní učitelka si několikrát pozvala matku do školy, ta však na její výzvy nereagovala. Učitelka tedy na tento stav písemně upozornila otce a dohodla se s ním, že ten aspoň zaplatí dětem obědy ve školní jídelně. Otec se snažil o nápravu, i přesto hádky byly na denním pořádku, situace byla stále horší. Otec podal návrh na rozvod, žádal, aby děti byly svěřeny po rozvodu do jeho výchovy. Soud však jeho žádosti nevyhověl, svěřil děti do péče matky a otci stanovil platit na nezletilé děti výživné na Lucku 2.000, Kč a na Petra 1.500,- Kč. Manželství bylo rozvedeno, otec se brzy po rozvodu odstěhoval ze společné domácnosti, výživné na děti pravidelně platil, dětem kupoval oblečení, dával jim dárky. Platil také nájemné za třípokojový byt. Styk otce s dětmi po rozvodu byl však kvůli jeho práci jen občasný. Po jeho odchodu ze společné domácnosti se situace ještě více zhoršila. Matka nepracovala a ani se o práci neucházela. Namísto toho začala nadměrně pít alkohol, o děti a domácnost ztratila úplně zájem. Jediným příjmem, který vlastně matka měla, bylo výživné na děti, často se stávalo, že neměla peníze na živobytí, rodina žila na hranici bídy. Chování a jednání matky nebylo pro děti dobrým vzorem. Sourozenci žili v nepodnětném prostředí, velmi trpěli nezájmem matky. Děti sice do školy chodily, ale jejich školní prospěch byl velmi slabý. U Petra se časem objevily výchovné problémy, jejichž příčinou bylo zejména nezodpovědné chování matky. Ve škole se ke spolužákům i učitelům se choval nevhodně, byl drzý, vulgární a někdy i agresivní. Lucie výchovné problémy neměla, ale byla psychicky labilní, plačtivá, trápily ji noční můry. Její příprava na vyučování byla nedostatečná, navíc se u ní projevil zdravotní problémy, které, dle lékařů, pramenily z nedostatečné stravy. Škola a dětská lékařka upozornila na katastrofální stav v rodině sociální pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany, která okamžitě zakročila ve prospěch nezletilých dětí. Na základě její žádosti byly nezletilé děti z důvodu zanedbávající, nedostatečné péče matky, umístěny do Krizového centra pro děti a dospívající. Hned po příjmu dětí do zařízení byl otec o situaci informován, děti kontaktoval a po celou dobu pobytu v tomto zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc je pravidelně o víkendech navštěvoval. Později, na základě souhlasu orgánu sociálně-právní ochrany dětí si děti bral na víkend na ubytovnu, kde dočasně žil. I jeho spolupráce se sociální pracovníci byla velmi dobrá. Děti se na každou jeho návštěvu těšily. Zato matka je nenavštívila ani jednou, ztratila o ně naprosto zájem. Děti se v zařízení adaptovaly velmi dobře, našly si zde kamarády.

Školní prospěch Lucky se výrazně zlepšil, u Petra sice ke zlepšení prospěchu nedošlo, ale ustaly výchovné problémy. S oběma dětmi v zařízení denně pracoval dětský psycholog. Na konzultace k psychologovi docházel pravidelně i otec. Po poradě s odborníky a za pomoci sociální pracovnice si otec dětí našel jiné zaměstnání, odpovídající bydlení a podal na soud žádost o vydání předběžného opatření, kterým by mu děti byly svěřeny do péče. Tentokrát soud jeho žádosti vyhověl, nezletilí sourozenci mu byli svěřeni do výchovy a matce bylo určeno platit výživné. Vzhledem k tomu, že nepracovala, bylo výživné pouze symbolické, a to 500,- Kč na Lucku a 300,- Kč na Petra. I přesto, že bylo výživné nízké, matka ho platila sporadicky.

V současné době děti s tátou žijí ve dvoupokojovém bytě na jednom brněnském sídlišti, momentálně tvoří neúplnou rodinu. Děti jsou spokojené, protože se o ně tatínek řádně stará. Děti navštěvují zájmové kroužky, Lucka výtvarný kroužek a Petr se věnuje sportu. Díky dobré péči otce se Luciiny zdravotní problémy upravily. Také docházka obou dětí do školy, prospěch i chování jsou v pořádku. Před několika měsíci si otec našel přítelkyni, se kterou plánuje budoucnost. Děti ji znají, rozumí si s ní a tráví spolu volný čas. Otec je v současnosti šťastný, že se mu podařilo děti zachránit a věří, i když ví, že to není možné, že děti zapomenou na to, co zažily u matky.

Kazuistika č. 2

Lukáš (12 let), Jarmila (15 let) po rozvodu manželství zanedbávání, nepřiměřené fyzické trestání matkou.

Rodiče Lukáše a Jarmily uzavřeli manželství po roční známosti v roce 2000. Jarce byly v té době 4 roky, Lukášovi 1 rok. Obě děti měla jejich matka s jinými partnery. Po svatbě se přestěhovala i s dětmi do jednopokojového bytu manžela. Ten si obě děti krátce po svatbě adoptoval. Z počátku se jevílo manželství jako šťastné. Děti měly svého nového tatínka rády, věnoval jim každou volnou chvíli, hrál si s nimi, chodili často na výlety. Rodinu ale tížila bytová situace, pro tolik osob byl současný byt prostorově nevyhovující. Proto se rodiče rozhodli, že otec změní zaměstnání, aby si mohla rodina koupit do osobního vlastnictví větší byt. Otec si našel dobře placenou práci v zahraničí a za rodinou přijížděl jednou za měsíc na týdenní dovolenou. Finanční situace rodiny byla dobrá, matka zůstala v domácnosti, o děti se starala dobře, pomáhala jim s přípravou na vyučování, věnovala se jim. Byt udržovala v čistotě, vařila, prala.

Otec pracoval v zahraničí po dobu 5 let a postupem času po návratu k rodině zjišťoval, že se k němu manželka chová odměřeně, chladně. Situace se zhoršovala, snažil se s manželkou o její změně vůči němu mluvit, ale neúspěšně. Děti se na tátu těšily, vždy jim přivezl nějaký dárek a v době, kdy byl na dovolené, se jim věnoval. V dubnu roku 2005, kdy opět přijel na dovolenou, zjistil, že manželka i s dětmi v bytě nejsou. Od sousedů se dozvěděl, že se před týdnem odstěhovali neznámo kam. Když se obrátil na rodiče manželky, sdělili mu, že se jejich dcera přestěhovala ke svému příteli. Otec zanedlouho podal žádost o rozvod. V roce 2006 bylo manželství rozvedeno, soud děti svěřil do péče matky a otci bylo stanoveno platit na nezletilé děti výživné 3.000,- Kč na dceru a 2.000,- Kč na syna. Soud také rozhodl o styku nezletilých dětí s otcem, a to jedenkrát za měsíc o víkendu. Po rozvodu otec prodal jednopokojový byt a odstěhoval se ke svým rodičům do rodinného domku na vesnici. Z počátku děti otce pravidelně navštěvovaly, na chování matky, ani jejího druhu si nestěžovaly. Asi po roce jejich návštěvy náhle ustaly. Otec se snažil s dětmi zkontaktovat, bohužel se mu to nepodařilo. O tom, že byly děti umístěny do Krizového centra pro děti a dospívající, zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc se dozvěděl od sociální pracovnice orgánu sociálně – právní ochrany právě tehdy, když se na příslušný orgán přišel informovat, jak má postupovat v případě, že mu není umožněn styk s nezletilými dětmi. Sociální pracovnice mu sdělila, že děti byly od matky odebrány na základě upozornění školy. Důvodem umístění dětí do krizového centra bylo podezření, že se matka o nezletilé nedostatečně stará, zanedbává jejich péči, děti fyzicky nepřiměřeně trestá. Dále bylo sociální pracovníci zjištěno, že matka nepracuje, její druh je také nezaměstnaný a jen sporadicky si přivydělává jako brigádník načerno. Oba často tráví noci mimo domov, holdují nadměrně alkoholu. Obě děti zanedbávají, pro svou nezodpovědnost, nemorální a zahálčivý způsob života jsou dětem špatným vzorem. Děti mají i neomluvené absence ve škole, do vyučování chodí nepřipravené, mnohdy ospalé a unavené. Díky špatnému osobnímu příkladu matky i jejího druhu se u nezletilého Lukáše objevily výrazné výchovné problémy. Byla mu prokázána krádež mobilu, byl vulgární a agresivní jak vůči spolužákům, tak učitelům. Nezletilá Jarmila byla po napadení matkou hospitalizována týden v nemocnici. Po sdělení těchto informací se otec okamžitě rozhodl požádat o svěření dětí do své péče. Neměl ale pro děti odpovídající bytové zázemí, neboť jednopokojový byt, ve kterém předtím rodina bydlela, prodal a sám bydlel ve stísněných poměrech u svých rodičů. Na radu sociální pracovnice souhlasil

s dobrovolným pobytem dětí v krizovém centru do doby, než zajistí pro sebe i děti odpovídající bytové podmínky a důležitá bude i změna zaměstnání, aby se mohl o děti řádně starat a věnovat se jim.

Adaptace nezletilých na podmínky krizového centra byla postupná. Obě děti, intenzivněji nezletilý Lukáš, projevovaly zpočátku nespokojenost (vzdorovitost, stížnosti a protesty, nerespektování domácího řádu) s tímto řešením rodinné krize a přály si rychlý přechod z matčiny nevyhovující péče do péče otce. Okamžité řešení však nebylo možné. S dětmi pracoval psycholog zařízení a na pravidelných konzultacích mu sourozenci sdělovali, jaké vlastně bylo soužití s matkou po rozvodu rodičů. Toto soužití se zkomplikovalo díky jejímu vztahu k příteli. Podle jejich sdělení „v noci nebyla matka doma, byla v hospodě, nestarala se, neměla navařeno, byla s přítelem“. Jarmila ještě dodala, že „například matka příteli připravila maso a hranolky a oni měli jen polévku“ nebo že „matka byla i několik dní mimo domov, kam se stavovala jen na skok a zpravidla v době, kdy nebyli s bratrem doma“. Dále z rozhovoru s Jarmilou vyplynulo, že ji měla matka minimálně jednou surově zbít. Došlo k tomu v den, kdy slavila s kamarádkami po vyučování své narozeniny a nepřišla ze školy hned domů. Matka ji „seřezala hodně“. Nejprve zkoušela pásek, ale moc ji to nebolelo, tak ji začala bít prodlužovačkou od televize. Bila ji po celém těle, velké modřiny měla, jak ukázala, ještě na levém stehně. Modřin si všimla paní učitelka při hodině tělocviku a „zavolala na sociálku, která ji odvezla do nemocnice a Lukáše do „krizáku“. Po týdenním pobytu v nemocnici byla i Jarmila přijata do krizového centra, její zdravotní stav byl celkem dobrý, trpěla ale bolestmi hlavy a zažívacími problémy.

Oba sourozenci v zařízení strávili půl roku. Lukáš se zapojil do kolektivu celkem rychle, velkým problémem byla příprava na vyučování a učení vůbec. Vzhledem k tomu, že měl při pobytu u matky i neomluvenou absenci, ve škole tedy hodně zameškal, měl v učení velké nedostatky, které se i přesto, že se denně pod dohledem vychovatelky do školy připravoval, nepodařily odstranit a došlo dokonce i ke zhoršení prospěchu. Naopak Jarmila své vrstevníky zpočátku nevyhledávala, raději se věnovala školní přípravě a ráda pomáhala na zahradě. I přes velkou snahu a pílil se jí ale

nepodařilo prospěch zlepšit. Její zdravotní stav se mírně zlepšil, bolesti hlavy ale přetrvávaly. Obě děti se zapojily do mimoškolních aktivit, navštěvovaly sportovní kroužky.

Otec děti v zařízení navštěvoval pravidelně, matka s nimi veškerý kontakt přerušila, ani jednou je nenavštívila. Sourozenci se na tátu velmi těšili. Když si našel nové zaměstnání v Brně a bydlel na ubytovně, trávili s ním víkendy. Za čas se mu podařilo pronajmout si jednopokojový byt, podal žádost o svěřeni obou nezletilých dětí do své péče a soud jeho žádosti vyhověl. Matce, která nepracovala a byla uchazečkou o zaměstnání, určil soud platit na každé dítě výživné v symbolické částce 300,- Kč. Děti tedy ukončily pobyt v krizovém centru a přešly do péče otce.

Po celkem krátké době se podařilo otci pronajmout menší třípokojový byt, děti mají tedy samostatné pokoje. Táta se o ně dobře stará, docházka obou sourozenců do školy je pravidelná, bez absencí. Lukáš i Jarmila se věnují sportu, o víkendech jezdí s tátou na výlety. Dosud ale přetrvávají některé Lukášovi výchovné problémy, které se otec snaží ve spolupráci s psychologem krizového centra řešit a dochází se synem na pravidelné týdenní konzultace. Matka se o děti přestala úplně zajímat, stanovené výživné neplatí. Matku dětem v současné době nahrazuje otcova přítelkyně, kterou mají děti rády a respektují ji.

4.4 Analýza a interpretace zjištěných údajů

V našem průzkumu jsme se zaměřili na změny, které nastanou pro děti po rozvodu rodičů, a to zejména na změny rodinného a školního prostředí a na změny psychického a fyzického stavu dětí.

V úloze č. 1 jsme zjišťovali, jak ovlivnily děti podmínky vytvořené rodičem, které mu byly svěřené po rozvodu. Inspirovali jsme se podmínkami rodinného prostředí, jak je uvádí autorka Bakošová (2008, s. 73, 74).

Demografické podmínky:

Jak již bylo uvedeno, náš průzkum tvořily dvě rodiny. Jedna rodina zůstala po rozvodu rodičů neúplná, druhá doplněná o druhou matku. Mezi podmínky, které určují kvalitu života dětí po rozvodu, patří i zaměstnanost a charakter práce. V kazuistice č. 1 zůstala matka v domácnosti, přesto domácnost i děti zanedbávala. Otec pracoval na stavbách

a snažil se rodinu finančně zabezpečit. Také v kazuistice č. 2 matka nechodila do práce, otec změnil zaměstnání a našel si dobře placenou práci, aby si mohla rodina pořídit větší byt.

Materiální podmínky:

Analýzou kazuistiky č.1 jsme zjistili, že po rozvodu žila matka spolu se dvěma dětmi v třípokojovém bytě, nepracovala ani si práci nehledala. Nadměrně konzumovala alkohol a zanedbávala své děti. Otec se po rozvodu od rodiny odstěhoval, soudem určené výživné na děti pravidelně platil na dceru 2.000,- Kč a 1.500,- Kč na syna. Dětem platil obědy ve školní jídelně, kupoval jim oblečení a dárky. Platil také nájem za třípokojový byt. Jediným příjmem pro tuto neúplnou rodinu bylo výživné na děti, rodina žila v bídě. Analýzou kazuistiky č. 2 jsme zjistili, že před rozvodem byla rodina díky otci finančně dobře zajištěna. Matka nepracovala, zůstala v domácnosti. Ještě před rozvodem se odstěhovala i s dětmi k příteli. Po rozvodu platil otec na děti pravidelně výživné ve výši 5.000,- Kč na obě děti. Matka i její druh neměli pravidelný příjem, životní úroveň této doplněné rodiny byla na hranici životního minima.

Psychologické podmínky:

Analýzou kazuistiky č. 1 jsme zjistili, že po rozvodu matka dětem nevytvořila harmonické prostředí. Děti zanedbávala, nadměrně konzumovala alkohol, nevěnovala se jim. Děti nezájmem matky trpěly, u syna se objevily problémy s chováním, zejména pak ve škole byl drzý, vulgární a někdy i agresivní. Dcera výchovné problémy neměla, ale byla plačtivá, ustrašená, trápily ji noční můry. Styk otce s dětmi byl po rozvodu kvůli jeho zaměstnání jen občasný. V kazuistice č. 2 byly nezletilé děti také po rozvodu svěřeny do péče matky. Matka ještě před rozvodem spolu s nimi opustila společnou domácnost a odstěhovala se k příteli. Svého přítele upřednostňovala před dětmi. Dětem se nevěnovala, zanedbávala je a navíc je fyzicky nepřiměřeně trestala. Syn měl problémy s chováním, byl hrubý a agresivní jak na spolužáky, tak na učitele. Byla mu prokázána krádež mobilu.

Kulturní podmínky:

Analýzou kazuistiky č. 1 jsme zjistili, že matka nepodporovala zájmy svých dětí. Nepřipravovala se s nimi do školy, děti nechodily do zájmových kroužků, na výlety. Svým chováním a jednáním jim byla špatným příkladem. Také analýza kazuistiky č. 2

nám ukazuje matku, která nevhodným způsobem života svoje děti poškozuje. Děti neměly podmínky na vhodné trávení volného času, nemohly se věnovat svým koníčkům a zálibám. Analýzou obou kazuistik jsme dospěli k tomu, že tyto děti nepoznaly „bezstarostný“ život svých vrstevníků.

V úloze č. 2 jsme zjišťovali, zda se vyskytly po rozvodu rodičů u dětí zdravotní problémy a jaké.

V obou případech se u dětí vyskytly zdravotní problémy. U děvčete v kazuistice č. 1 se po rozvodu rodičů objevily zdravotní problémy z nedostatečné stravy. Dívka byla psychicky labilní, plačtivá, trápily ji noční můry. V kazuistice č. 2 byla dívka matkou nepřiměřeně fyzicky trestána. Po týdenní hospitalizaci u ní přetrvávaly bolesti hlavy a zažívací potíže, nález praktického lékaře byl negativní. Potíže byly psychosomatického charakteru. S oběma děvčaty pracoval v Krizovém centru pro děti a dospívající psycholog. Na základě pravidelných konzultací se podařilo některé zdravotní problémy zmírnit.

Tabulka č. 1 Zdravotní problémy dětí po rozvodu rodičů

Pohlaví dítěte	Zdravotní problémy	Bez zdravotních
Chlapec	0	2
Děvče	2	0
Celkem	2	2

Z přehledu v tabulce č. 1 vyplývá, že zdravotními problémy se objevily u děvčat, u chlapců zůstal zdravotní stav nezměněn.

V úloze č. 3 jsme zjišťovali, jaký měly školní prospěch děti po rozvodu rodičů.

Analýzou kazuistiky č. 1 jsme zjistili, že obě děti do školy chodily, ale nebyly na vyučování připravené, nenosily vypracované domácí úkoly. Třídní učitelka pozvala matku několikrát do školy, ta však na výzvy nereagovala. V průběhu pobytu dětí v krizovém centru se školní prospěch dívky výrazně zlepšil, u jejího bratra, i když věnoval přípravě na vyučování hodně času, zůstal školní prospěch stejný. V kazuistice č. 2 na stav v rodině upozornila sociální pracovníci škola. Oba sourozenci měli neomluvené absence, do vyučování chodili nepřipraveni, mnohdy byli ospalí a unavení. Při pobytu chlapce v krizovém centru byla velkým problémem jeho příprava

na vyučování. Vzhledem k předešlým absencím ve vyučování hodně zameškal, v učení měl velké nedostatky. I když se denně do školy připravoval, nedostatky se nepodařilo zcela odstranit a došlo i ke zhoršení jeho prospěchu. Chlapcova sestra se naopak ráda učila, byla pilná, ale i přes velkou snahu se jí nepodařilo prospěch zlepšit.

Tabulka č. 2 Školní prospěch dětí po rozvodu

Pohlaví dítěte	Zlepšení	Stejný	Zhoršení
Chlapec	0	1	1
Děvče	1	1	0
Celkem	1	2	1

V průzkumu také zjišťujeme, zda rozvod rodičů ovlivnil školní prospěch dětí. Z tabulky č.2 je patrné, že ke zhoršení prospěchu došlo u jednoho chlapce, stejný prospěch měly dvě děti (chlapec a děvče) u jednoho děvčete došlo ke zlepšení.

V úloze č. 4 jsme zjišťovali, zda nastaly po rozvodu rodičů u dětí výchovné problémy.

Analýzou kazuistiky č. 1 se u chlapce projevil po rozvodu rodičů poruchy chování, a to především ve škole. Ke spolužákům, ale i k učitelům byl drzý, vulgární, nerespektoval žádnou autoritu. Při pobytu v krizovém centru došlo ke zlepšení chování, ke konci pobytu pak výchovné problémy ustaly. S hochem pracoval každodenně psycholog krizového centra.

Analýzou kazuistiky č. 2 jsme zjistili, že se poruchy chování a výchovné problémy projevil také u nezletilého chlapce. Byla mu prokázána krádež mobilu, ve škole se choval hrubě, byl drzý a někdy i agresivní na spolužáky. Po příchodu do krizového centra byl vzdorovitý, nerespektoval domácí řád zařízení, neustále si na něco a někoho stěžoval. Po pravidelných konzultacích u psychologa se podařilo jeho chování zlepšit. Analýzou kazuistiky č. 1 i kazuistiky č. 2 jsme zjistili, že děvčata neměla žádné výchovné problémy.

Tabulka č. 3 Výchovné problémy dětí po rozvodu rodičů

Pohlaví dítěte	Výchovné problémy	Bez výchovných
Chlapec	2	0
Děvče	0	2
Celkem	2	2

Z přehledu v tabulce č. 3 vyplývá, že výchovné problémy nastaly u dvou nezletilých dětí – chlapců. Obě děvčata zůstala po rozvodu rodičů bez výchovných problémů.

4.5 Závěry a zevšeobecnění pro praxi

V našem průzkumu jsme se zabývali dvěma rodinami rozvedených rodičů. V obou rodinách byly nezletilé děti po rozvodu manželství nejprve svěřeny do péče matky. Analýzou kazuistik jsme zjistili, že se život v rodinách po rozvodu radikálně změnil. Změny se netýkaly jen rodičů, ale především nezletilých dětí. V kazuistice č. 1 matka sice nepracovala, ale přesto se dětem a domácnosti nevěnovala. Otec se snažil o nápravu, ale když se mu to nedařilo, podal návrh na rozvod a žádal, aby mu soud svěřil děti do péče. Soud mu nevyhověl, děti byly svěřeny matce. Po rozvodu se situace výrazně zhoršila, matka začala ve značné míře pít alkohol, o děti ztratila úplně zájem. Finanční situace v rodině byla velmi špatná, z nedostatku peněz pramenily i zdravotní problémy dcery, matka totiž nevařila. Na základě upozornění školy a lékařky byly děti sociální pracovníci umístěny v Krizovém centru pro děti a dospívající v Brně. V tomto zařízení je pravidelně navštěvoval otec, který spolupracoval i s psychologem zařízení. Matka se o děti přestala úplně zajímat. Otec si po určité době zajistil jiné zaměstnání, odpovídající bydlení a požádal o svěření dětí do své péče, soud mu tentokrát vyhověl. Ve srovnání s matkou se o děti dobře stará, dle svých možností se dětem věnuje. Závěrem této kazuistiky můžeme konstatovat, že rozvodem velmi trpěly obě děti. Nezájem matky o syna se projevil zejména v jeho problémovém chování. U dcery se sice výchovné potíže nevyskytly, ale utrpěl její zdravotní stav, byla ustrašená, plačtivá, trápily ji noční můry. Analýzou kazuistiky č.2 jsme zjistili, že i v této rodině došlo po rozvodu k velkým změnám. Z počátku bylo manželství šťastné, matka se o děti starala. Rodina žila v malém, prostorově nevyhovujícím bytě, proto si otec našel dobře placenou práci v zahraničí, aby si mohli koupit větší byt. Domů jezdil jednou za měsíc na týdenní dovolenou. Finanční situace rodiny byla dobrá, matka nepracovala, o děti pečovala. Časem se chování manželky vůči manželovi změnilo, byla odměřená, chladná. Ten se snažil situaci řešit, bohužel neúspěšně. Při příjezdu na dovolenou zjistil, že se manželka i s dětmi odstěhovala k příteli. Podal žádost o rozvod, soud svěřil děti do péče matky a otcí stanovil platit výživné a také rozhodl o styku nezletilých dětí s otcem. Asi po roce návštěvy dětí u táty ustaly. Ten se snažil o obnovení styku s dětmi, ale prostřednictvím sociální pracovníce se dověděl o tom, že děti byly matce z důvodu

nedostatečné péče a podezření na nepřiměřené fyzické trestání odebrány a umístěny v Krizovém centru pro děti a dospívající. Otec se za pomoci sociální pracovníce orgánu sociálně-právní ochrany obrátil na soud a žádal o svěření nezletilých dětí do své péče. Vzhledem k tomu, že musel změnit zaměstnání a zajistit odpovídající bytové podmínky, strávily děti v krizovém centru půl roku. Po celou dobu pobytu je matka nenavštívila, nekontaktovala, před dětmi dala přednost svému příteli. Nezájem matky o děti a neplnění jejich rodičovských povinností se odrazilo zejména v poruchách chování syna. Byla mu prokázána krádež mobilu, hrubé a vulgární chování vůči spolužákům i učitelům. Matčin nezájem se u děvčete projevoval především psychosomatickými problémy. Můžeme konstatovat, že matky v kazuistice č. 1 i kazuistice č. 2 daly přednost alkoholu, zábavě a příteli před plněním rodičovských povinností. Ani jedna matka nebyla vzorem pro své děti a jejich chování a nezájem zanechal na dětech trvalé následky. Závěrem našeho průzkumu můžeme tvrdit, že každé dítě bylo poznamenáno rozvodem rodičů. Nemůžeme však tvrdit, že výsledky našeho průzkumu platí pro všechny rodiny rozvedených rodičů s dětmi.

Jak již bylo uvedeno, údaje pro průzkum byly čerpány ze spisové dokumentace Krizového centra pro děti a dospívající, zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. V tomto zařízení pracuji jako sociální pracovníce již řadu let. Domnívám se, že po rozvodu manželství je velmi důležité, aby si rodiče uvědomili, že nejen oni, ale hlavně jejich děti, prožívají těžce tuto životní situaci. O to více pak potřebují, aby se jim rodiče věnovali. Problémy, které vzniknou po rozvodu, rodiče často nedokážou sami řešit, neví, kam se mají obrátit.

Na základě svých zkušeností z praxe **navrhuji následující řešení:**

- **pro sociální pracovníky orgánu sociálně právní ochrany dětí**

Z praxe vyplývá, že je nutné věnovat zvýšenou pozornost každé rodině, aniž by si o to sama řekla, již v době před rozvodem manželství. Předešlo by se tak, dle mého názoru, spoustě komplikací, které jsou časté jak v období před rozvodem, tak i po rozvodu. Osobně mám zkušenost, že ne každý sociální pracovník dokáže stejně intenzivně hájit zájmy nezletilých dětí, i když je to jeho hlavním posláním. Je proto důležité, aby byly tyto pracovní pozice obsazovány odborníky, a to i z řad absolventů sociální pedagogiky. Také navrhuji, aby byla větší pozornost věnována terénní sociální práci. Sociální

pracovníci jsou často zahlceni spoustou administrativy, na terénní práci jim pak nezbyvá dostatek času. Z praxe vím, že práce terénního pracovníka dokázala odhalit nejen děti týrané a zneužívané, ale i děti, které byly svými rodiči po rozvodu zanedbávané. Domnívám se také, že je velmi záslužná a důležitá práce rodinného sociálního asistenta. Tento pracovník poskytuje rodině podporu ve zvyšování rodičovských schopností a dovedností v péči o dítě, pomáhá rodičům při přípravě dítěte do školy, pomáhá rodině mimo jiné i v posilování schopností pečovat o domácnost včetně hospodaření s finančními prostředky. Navrhuji, aby sociální pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí využívali více této asistenční služby pro potřebné rodiny.

- **pro odborníky krizových center**

Pro větší jednotnost a systematičnost postupů při řešení jednotlivých případů navrhuji zavedení společných seminářů odborníků krizových center a sociálních pracovníků orgánů sociálně-právní ochrany jednotlivých úřadů městských částí Brna.

- **pro Ministerstvo práce a sociálních věcí**

Na území města Brna je nedostatek zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc a počet dětí, které jsou klienty těchto zařízení v důsledku rozvodu rodičů, ale i dětí se syndromem CAN přibývá. Proto navrhuji, aby byl zvýšen počet krizových center a aby i stávající, kapacitně nedostačující zařízení byla rozšířena a posílena o odborný personál – psychology, sociální pracovníky, vychovatele i pečovatele. Dále navrhuji vyšší finanční, ale i morální ohodnocení všech pracovníků těchto zařízení.

- **pro všechny školy, které klienti krizového centra navštěvují**

Domnívám se, že je velmi důležité posílit spolupráci školy s rodinou, ale i školy a sociálního pracovníka orgánu sociálně-právní ochrany. Učitel by se měl zajímat o rodinné prostředí, ve kterém dítě vyrůstá. V případě, že dojde u dítěte ke změně chování nebo zhoršení studijních výsledků by mělo být samozřejmostí, aby učitel ihned informoval zákonného zástupce, zjistil příčinu této změny a bral ohled na dítě, které se nachází v těžké životní situaci.

Navrhuji ještě více posílit součinnost pracovníků výše uvedených institucí a zařízení, jejichž prioritním zájmem by mělo být předcházení a následně i řešení komplikovaných situací v životě nezletilých dětí po rozvodu rodičů.

ZÁVĚR

Motivem k napsání bakalářské práce na téma rozvod a jeho vliv na osobnostní rozvoj dítěte byla má profese. Jako sociální pracovnice Krizového centra pro děti a dospívající se ve své praxi často setkávám jak s dětmi, tak i rodiči, kteří se nachází ve velmi složité situaci spojené s rozvodem, nedokážou obtížnou situaci řešit, a proto se obrací na odborníky.

Rozvod, adaptace na tuto novou skutečnost i následný život dětí v neúplné nebo doplněné rodině představuje širokou problematiku a téma nebylo možné pojmout zcela vyčerpávajícím způsobem. Ve své bakalářské práci jsem si dala za cíl do této problematiky proniknout a na základě kvalitativního průzkumu, případové studie, zjistit, jaký vliv má rozvod rodičů na zdravotní stav, chování a školní prospěch dětí.

Rozvod se stal v naší společnosti, bohužel, zcela běžnou záležitostí. Rozvod znamená vážný zásah do života rodiny. Vždy s sebou přináší i mnohdy nepříjemné změny, které se projevují jak na rodičích, tak i na dětech. Snahou všech rodičů by mělo být, aby měl rozvod co nejmenší dopad na děti. Velmi závisí na kvalitě rodičovského vztahu po rozvodu. Pokud se rodiče dokážou domluvit a přiřadí potřebám dětí nejdůležitější místo, přispějí významně k jejich duševní pohodě, v obtížné době tak dělají pro děti to nejlepší.

Nejen samotní rodiče by měli projevit snahu o zmírnění dopadu rozvodu na jejich děti, ale i orgány a organizace, tým odborníků, který s rodinou pracuje, by měl přispět k tomu, aby průběh rozvodu a následná porozvodová situace měla na nezletilé děti co možná nejmenší vliv. Při řešení jednotlivých případů je důležitá a významná dobrá spolupráce, jednotnost a systematickosti postupů sociálních pracovníků orgánu sociálně-právní ochrany dětí s jinými odborníky a také se školou. Na základě výsledků výzkumu jsem navrhla jako jedno z řešení, které by mohlo zmírnit dopad rozvodu na děti, zařadit do rodiny rodinného sociálního asistenta. Tato forma pomoci rodině je, dle mého názoru, významná. Asistenční služba nenahrazuje dítěti péči rodičů, nepřejímá funkci osoby vychovatele, ale napomáhá tomu, aby se z mnohdy dysfunkční rodiny stala opět rodina funkční.

Vzhledem k tomu, že rozvod manželství je problémem celospolečenským, měli bychom věnovat všichni této otázce zvýšenou pozornost. Je totiž nesmírně důležité, aby se děti z rozvedených rodin začlenily do společnosti a jako dospělí dokázaly zakládat funkční rodiny.

RESUMÉ

Cílem předkládané bakalářské práce bylo proniknout do rozvodové problematiky a na základě analýzy zjistit, jaké jsou důsledky rozvodu rodičů na osobnostní rozvoj dítěte. K naplnění cíle jsem rozdělila bakalářskou práci na část teoretickou a empirickou.

V první, z celkově tří kapitol, jsem se pokusila zdůraznit význam a nezastupitelnou roli funkční rodiny.

Ve druhé kapitole jsem se zabývala rodinou dysfunkční, její charakteristikou a formami. Poukazuji zde na příčiny a důsledky neplnění funkcí rodiny.

Kapitola třetí je zaměřena na rozvod a jeho důsledky pro děti, vypovídá o reakcích dětí na vlastní rozvod v různých věkových obdobích. Zaměřila jsem se i na formy státní a nestátní institucionalizované pomoci dětem a rodinám. Zmínila jsem se i o specifikách sociální a výchovné práce s dětmi a rodinami.

Empirickou část bakalářské práce jsem zpracovala prostřednictvím metody kvalitativního výzkumu – případové studie. Průzkumný vzorek tvořily dvě rodiny rozvedených rodičů s dětmi, které byly klienty Krizového centra pro děti a dospívající v Brně – Řečkovících. Na základě hypotéz jsem si stanovila otázky a mým úkolem bylo na ně odpovědět prostřednictvím dvou kazuistik. Zaměřila jsem se zejména na to, jaký vliv měl rozvod rodičů na školní prospěch dětí, jaké zdravotní problémy se vyskytly u sledovaných dětí po rozvodu a zda nastaly u dětí po rozvodu rodičů výchovné problémy. Analýzou obou kazuistik jsem zjistila, že se rozvod dotkl všech dětí, které byly zahrnuty do průzkumného vzorku, a to jak po stránce školního prospěchu, zdravotního stavu i výchovných problémů. Nemohu ale tvrdit, že výsledky mého průzkumu platí pro všechny děti po rozvodu rodičů.

ANOTACE

Bakalářská práce je rozdělena do dvou částí. První, teoretická část se zabývá problematikou rozvodu v odborné literatuře. Popisuje význam funkční a charakteristiky dysfunkční rodiny, například formy, příčiny a důsledky selhání funkcí rodiny. Klade důraz na negativní dopady rozvodu na děti. Zhodnocuje formy pomoci dětem a jejich rodinám, které nabízí státní i nestátní instituce v ČR. Podává přehled specifické sociální a výchovné práce s dětmi a rodinami v rozvodu.

Druhá, empirická část prezentuje dvě případové studie rodin s dětmi v rozvodové situaci, klientů Krizového centra pro děti a dospívající.

Cílem této studie je popsat a lépe porozumět rozvodovým situacím v rodinách s dětmi a zjistit, jaké důsledky má rozvod rodičů na osobnostní rozvoj dítěte.

Klíčová slova: dítě, rodina, funkční rodina, dysfunkční rodina, rozvod.

ANNOTATION

This thesis consists of two parts. The first, theoretical part deals with divorce problematic as it is presented in specialized literature. It describes importance of functional family, and characteristics of dysfunctional family environment, for example forms, antecedents and consequences of failure of family functions. Emphasis is put on negative impacts of divorce on children. It evaluates forms of help for children and its families provided by state and other non-profit organizations in the Czech Republic. It offers summary of special social and educational work with children and their families during the course of divorce.

Second, empirical part presenting two case studies of divorcing families with children, clients of The Centre for Children and Adolescents in Need.

The aim of this study is description and understanding of the divorce situation in families with children and explanation of impact of divorce on children's personality development.

Key words: child, family, functional family, dysfunctional family, divorce.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

1. Bakošová, Z. *Sociálna pedagogika jako životná pomoc*. 3. vyd., Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislavě, 2008, ISBN 978-80-969944-0-3.
2. Černá, M. *Rozvod, otcové a děti*. Praha: Eurolex Bohemia, 2001, ISBN 80-86432-10-6.
3. Elliot, J., Place M. *Dítě v nesnázích*. Praha: Grada, 2002, ISBN 80-247-0182-0.
4. Gjuričová, Š., Kubička, J. *Rodinná terapie*. Praha: Grada, 2003, ISBN 80-247-0415-3.
5. Kohoutek, R. *Základy sociální psychologie*. Brno: CERM, s.r.o., 1998, ISBN 80-7204-064-2.
6. Kraus, B., Poláčková, V. *Člověk-prostředí-výchova*, Brno: Paido, 2001, ISBN 80-7315-004-2.
7. Matějček, Z., Dytrych, Z. *Děti, rodina a stres.*, Praha: Galén, 1994, ISBN 80-85824-06-X.
8. Matějček, Z. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha: SPN, 1992, ISBN 80-04-25236-2.
9. Matějček, Z., Dytrych, Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha: Grada, 2002, ISBN 80-247-0332-7.
10. Matoušek, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003, ISBN 80-7178-548-2.
11. Matoušek, O. a kol. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001, 2007, ISBN 978-80-7367-331-4.
12. Matoušek, O., Pazlarová, H. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. Praha: Portál, 2010, ISBN 978-80-7367-739-8.

13. Radvan, E., Vavřík, M. *Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách*. Skripta IMS Brno 2009.
14. Řehoř, A. *Metodologie I*. Skripta IMS Brno 2009.
15. Smith, H. *Děti a rozvod*. Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-906-2.
16. Teyber, E. *Děti a rozvod*. Praha: Návrat domů, 2007, ISBN 978-80-7255-163-7.
17. Warshak, R.A. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. Praha: JAN, 1995, ISBN 80-85529-16-5.
18. Warshak, R.A. *Rozvodové jedy*. Praha: TRITON, 2003, ISBN 80-7254-439-X.
19. Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, v platném znění.
20. Zákon č. 108/2006, Sb., o sociálních službách, v platném znění.
21. Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění.
22. www.portal.cz
23. www.mpsv.cz.